

Tartu Ülikool
humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
ajaloo ja arheoloogia instituut

Kohtla-Järve linnastu kujunemine

Bakalaureuse töö

Saskia Sadrak
Juhendaja: Olaf Mertelsmann

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
Historiograafia	4
Kohtla-Järve linna eellugu	6
Teine maailmasõda	8
Tööstuse roll piirkonna arengule	11
Linnastu administratiivne kujunemine	15
Ülesehitustööd	18
Elukvaliteet	24
Rahvastik	27
Põllumajandus	32
Moskva motiivid	34
Kokkuvõte	35
<i>The Development of the Town of Kohtla-Järve. Summary</i>	37
Kasutatud allikad ja kirjandus	38
Lisad:	
Lisa 1: Kohtla-Järve linnastu paiknemine tänapäevasel Ida-Virumaal	41
Lisa 2: Arhitektuurinäiteid Kohtla-Järvelt	42

Sissejuhatus

Ida-Virumaa on Eesti kontekstis väga eriline piirkond, nii oma rahvusliku koosseisu, majanduse kui ka ajaloo poolest. Põhilisteks piirkonna arengu mõjutajateks on olnud tema geoloogiline rikkus – põlevkivi ning geopoliitiline asukoht – Tallinna ja Peterburi vahel, Venemaa piiri ääres. Põlevkivirikka maapinna tõttu on Kirde-Eestist saanud kaevandus- ja tööstuspiirkond, mis sõltub oma arengus energeetikaturust ning riiklikest toetustest. Venemaa piiriäärse ala ja Peterburi läheduse tõttu on piirkond kujunenud valdavalt venekeelseks, mis eristab ja kaugendab teda muust Eestist. Põlevkivipiirkond, mille südameks kujundati Kohtla-Järve, arendati välja põhiliselt pärast Teist maailmasõda. Varem oli Eesti olnud põllumajandusmaa, kus enamik elanikest elas maal taludes. Nõukogude võimu kehtestamisega algas Eestis üleminek sotsialistlikule majandusmodelile, mille tagajärjel hakati ekstensiivselt arendama rasketööstust, milleks Eestis olid põlevkivi-, energeetika- ja masinatööstus, ning kollektiviseeriti ja ka hävitati toimiv põllumajandus. Sellele ajale, mil Eesti integreeriti stalinistlikku majandussüsteemi ning muuhulgas arendati välja põlevkivibassein, see uurimus keskendubki.

Kohtla-Järve on Eesti kontekstis väga omanäoline linn. Ta koosneb kuuest linnaosast: Järve, Sompa, Kukruse, Ahtme, Oru ja Viivikonna (koos Sirgalaga) [vt Lisa 1]. Kõik linnaosad on varem olnud eraldi haldusüksused. Järve ja Sirgala linnaosade vahemaa on üle 40 km, kuid erinevalt samas mõõtkavas olevatest suurlinnadest, pole need 40 km täis ehitatud ja elanikest pungil, vaid sinna jääb nii mõnigi kilomeeter tühermaad, endisi kaevandusalasid ja ka põllumaad. Kohtla-Järve on rahvaarvult Eestis viiendal kohal, kuid mitmete probleemide tõttu – enamus elanikkonnast on vene emakeelega, rahvastik vananeb, palgad on Eesti keskmisest tunduvalt madalamad ning tööpuudus Eestis kõige suurem ja tõuseb – kuulub linn nn „teise Eesti” hulka, majanduslikult ja kultuuriliselt maha jäänud perifeeriasse. Kohtla-Järvel täitub tänavu (2016. a) 70 aastat linna staatuse saamisest, seega on ta Eesti kontekstis üpris noor linn kujunedes välja alles Teise maailmasõja järel. Linna arengumootoriks ja tekkimise põhjuseks on olnud põlevkivitööstus ning paraku on selle hääbumine ka linna mahajäämuse taga. Tänapäeval on endisaegne uhke stalinlik-klassitsistlik vabariikliku alluvusega töölislinn räämas ning tühjeneb inimestest. Püüan oma uurimuses leida selgitusi, millistes tingimustes ja milliste plaanidega linn rajati, millised olid arengu majanduslikud motiivid ja ka takistused ning kuidas kujunesid välja Kohtla-Järve hajali olevad administratiivpiirid, milline oli elu sõjajärgsel ajal põlevkivipiirkonnas ja kuidas kujunes välja peamiselt venekeelne elanikkond.

Historiograafia

Uurimismetoodikas lähtusid esmalt kirjandusteoste analüüsil ning seejärel uurisin Eesti Rahvusarhiivis leiduvaid dokumente Kohtla-Järve piirkonna kohta Teise maailmasõja ajal ning järgneval kümnendil. Historiograafiast rääkides peab tõdema, et Kohtla-Järve arengut ei ole eraldi käsitletud, küll aga on Kirde-Eestist ning sealjuures antud uurimuses huvi pakkuvast piirkonnast juttu majandust ja teisi valdkondi käsitletavates kirjutistes. 1996. aastal ilmus K. Saaberi koostatud ülevaatluk Virumaa ajalugu ja kaasaega tutvustav kogumik¹, kust pärineb palju piirkonnaspetsiifilist informatsiooni. Teise maailmasõja järgseid aegu Ida-Virumaal on käsitletud David Vseviov oma kahes monograafias ja ühes artiklis², nende ilmumisaeg jääb eelmise kümnendi algusesse. Vseviov keskendub oma kirjutistes Narva ja Sillamäe sõjajärgsele arengule, eriti mis puudutab rahvastiku ümberpaiknemist. Sama teemat on teisest vaatepunktist käsitletud Olaf Mertelsmann oma 2007. aastal Ajaloolises Ajakirjas ilmunud artiklis³. Ülevaate stalinismiaegsest argipäevast annab O. Mertelsmanni inglise keelne monograafia⁴. Kuna Kohtla-Järve areng on tihedalt seotud majandusega, eriti tööstusega, siis uurisin lisaks sellesisulisi kirjutisi. 1940ndate ja 1950ndate aastate majandusolude muutumisse Eestis annavad sissevaate O. Mertelsmanni artiklid, mis ilmusid Eesti Ajalooarhiivi 15. kogumikus⁵ ning kogumikus *The Sovietization of the Baltic States*⁶. Varasemate aegade majanduse arengut ning samuti stalinismiaja pöördelisi sündmusi majanduses käsitleb põhjalikult Maie Pihlamägi oma monograafias⁷ ning kahes *Acta Historica Tallinnensia*'s ilmunud artiklis⁸. Põlevkivitööstuse tagamaid lahkab Jaak Valge 1995. a Akadeemias ilmunud kaheosalise artiklis⁹. Linnastumisega seotud muutustest piirkonnas lugesin Tiit Tammaru ülevaatest¹⁰ ning

---

1 Saaber, K. (koost.) *Virumaa koguteos*, Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996

2 Vseviov, D. *Kirde-Eesti urbaanse anomaalia kujunemine ning struktuur pärast Teist Maailmasõda*, Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, Tallinn 2002; Vseviov, D. *Nõukogudeaegne Narva. Elanikkonna kujunemine 1944 – 1970*, Tartu 2001; Vseviov, D. „Endiste narvakate mõistatus“, Tuna 2001, nr 2, 60 – 67

3 Mertelsmann, O. „Ida-Virumaale sisseviimise põhjused pärast Teist maailmasõda“, Ajalooline Ajakiri, 2007, 1 (119), 51 – 74

4 Mertelsmann, O. *Everyday Life in Stalinist Estonia*, Frankfurt, 2012

5 Mertelsmann, O. „Turumajanduselt käsumajandusele“. Tannberg, T. (koost.), Eesti NSV aastatel 1940 – 1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. *Eesti Ajalooarhiivi toimetised* 15. Tartu, 2007; 419 – 492

6 Mertelsmann, O. „Was there a Stalinist Industrialization in the Baltic Republics? Estonia – an Example“, Mertelsmann, O. (koost.), *The Sovietization of the Baltic States, 1940 – 1956*. Kleio, Tartu 2003; 151 – 170

7 Pihlamägi, M. *Eesti industrialiseerimine 1870 – 1940*, Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn 1999

8 Pihlamägi, M. „Eesti tööstus murrangulisel 1940. – 1941. aastal: turumajanduselt plaanimajandusele“. *Acta Historica Tallinnensia*, 1997, 1; 152 – 174. Pihlamägi, M. „Policy of Transition: Industry in the Estonian SSR during the First Post-War Five-Year Plan (1946 – 1950)“. *Acta Historica Tallinnensia*, 2010, 15; 146 – 166

9 Valge, J. „Riikliku põlevkivitööstuse majandamistingimused ja -tulemused 1920. – 1930. aastatel“ Akadeemia (7) 1995, nr 8, 1712 – 1740; nr 9, 1929 – 1949

10 Tammaru, T. *Linnastumine ja linnade kasv Eestis nõukogude aastatel, Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis* 13, Tartu 2001

Eerika Veskimäe diplomitööst¹¹. Kohtla-Järve arhitektuurilist kujunemist ning sellesisulisi plaane lahkab O. Kotšenovski 1983. a artikkel.¹² 20. sajandi teises pooles Nõukogude Liidu poolt välja arendatud mono-tööstuslikest linnades Baltikumis on kirjutanud ajakirjas *Scandinavian Journal of History* Andis Cinis, Marija Drémaité ja Mart Kalm.¹³

Eesti Rahvusarhiivi allikate hulgast vaatasin üle Kohtla-Järve piirkonda puudutavad dokumendid enne linna moodustamist¹⁴ ning põlevkivitööstusi puudutavad allikad¹⁵. Analüüsisin Saksa okupatsiooni aegseid statistilisi andmeid¹⁶. Vaatasin üle Teise maailmasõja järel toimunud administratiivsete muudatustega seotud dokumendid.¹⁷ Rahvusarhiivi Rakvere osakonnas tutvusin ENSV Ministrite Nõukogu määrustega aastatest 1948 – 1951¹⁸ ning Kohtla-Järve linna passidega aastatest 1945 – 1958¹⁹. Samuti lugesin Jõhvi maakonna moodustamist puudutavaid aruandeid²⁰ ning tutvusin mõningaste dokumentidega 1950ndatest ja 1960ndatest Kohtla-Järve linna²¹ ja Kohtla-Järve rajooni²² kohta.

---

11 Veskimäe, E. *Kohtla-Järve ja Narva kohast Eesti rändesüsteemis*. Tartu Ülikooli majandusgeograafi kateeder, diplomitöö, Tartu 1992

12 Kotšenovski, O. „Kohtla-Järve linnaehituslik kujunemine”, *Ehitus ja Arhitektuur* 1983, nr 3, 12-23

13 Cinis A., Drémaité M., Kalm, M. „Perfect Representations of Soviet Planned Space. Mono-industrial towns in the Soviet Baltic republics in the 1950s–1980s”. *Scandinavian Journal of History*, vol 33, is 3, 2008, 226 – 246

14 ERA.R-1.10.12, ERA.R-1034.1.26

15 ERA.R-1268.1.29, ERA.R-1268.1.36, ERA.R-1268.1.37

16 ERA.R-241.1.621, ERA.R-241.1.86

17 ERA.R-3.3.4994, ERA.R-3.3.5186

18 LVMA.2iv.1.4, LVMA.2iv.1.5, LVMA.2iv.1.11, LVMA.2iv.1.20, LVMA.2iv.1.21, LVMA.2iv.1.34, LVMA.2iv.1.35,

19 LVMA.2iv.1.2, LVMA.2iv.1.22, LVMA.2iv.1.199

20 LVMA.265iv.1.1, LVMA.265iv.1.2

21 LVMA.R-2.1.701, LVMA.19iv.1.66

22 LVMA.R-325.1.1, LVMA.R-352.1.34, ERA.R-973.10.154

Kohtla-Järve linna eellugu

Kohtla-Järve linn kujunes välja tänu põlevkivitööstusele. Esimese maailmasõjaga kaasnes terav kütuseprobleem ning tsaari-Venemaal, kuhu Eestigi kuulus, hakati otsima alternatiivi inglise ja saksa kivisöele, mille sissevedu oli katkenud. 1916. aastal alustati Peterburi kütteenite peakomitee tellimusel Eesti põlevkivi uuringuid. Samal aastal Peterburgi saadetud 22 vaguni põlevkivi uurimisel selgus, et see sobib kütteks nii eramajadele, ettevõtetele kui ka raudteele ning jääkainena tekkivat põlevkivituhka saab kasutada telliskivide ja tsemendi tootmisel. Samuti on Eesti põlevkivist võimalik toota õlisid ning sellest ka bensiini. 1916. a avatigi Kohtla raudteejaamast 4 km kaugusele põlevkivikarjäär. Sinna püstitati 1956. a mälestusmärk meenutamaks põlevkivi tööstusliku kaevandamise algust. Lisaks avasid ilmasõja aastatel kaks Peterburi erafirmat pealmaakaevanduse Järve külla ning allmaakaevanduse Kukrusele, kus põlevkivi kaevandamisega oli parun von Toll juba 1870ndatest tegelenud. Need kaevandused jäid 1917. a oktoobrirevolutsiooni tõttu seisma.²³ Põlevkivitööstust ootas aga ees forsseeritud areng ning selle tulipunktis asunud Kohtla ja Järve asulate alal moodustuski ajapikku Kohtla-Järve alev, millest kujunes linn ja piirkondlik keskus.

Pärast iseseisvumist arendas Eesti Vabariik põlevkivitööstust edasi. 1919. a (taas)avati Kohtla põlevkivikarjäär. Põlevkivitööstus kasvas hoogsalt nii toodangu kui töötajaskonna arvestuses ning sellega seoses kasvasid ka töölisasulad. 1920. a moodustas põlevkivi tööstuses kasutatavast kütusest 3% (puud 88%, turvas 5%), 1924. a oli põlevkivi kasutamine tõusnud aga juba 71%-ni. Suurimaks tarbijaks kujunes raudtee, teisel kohal oli tsemenditööstus. Töötajaid oli põlevkivi-kaevanduses 1930. a 1900, 1938. a juba 4300.²⁴ Järjest enam hakati tegelema ka põlevkivi ümbertöötlemisega. Aastaid kestnud uuringute järel alustas Kohtlas 1925. a tööd esimene riiklik õlivabrik. Toorõlist suudeti toota mitmeid aineid: kütteõlid, lakid, petrooleum, asfalt, putukamürk jne. Lisaks kerkisid suured uued tehased 1936. a ja 1938. a Kohtlasse (kuulusid riiklikule AS-le „Esimene Eesti Põlevkivitööstus”) ning 1938. a ka lisavabrikud Kiviõlisse ja Sillamäele. Nelja firma – „Esimene Eesti Põlevkivitööstus”, „Eesti Kiviõli”, „Eestimaa Õlikonsortsiumi” ja „New Consolidated Gold Fields Ltd.” – ühine tootmisvõimsus ulatus 200 000 tonnini toorõli aastas. Töötajate arv põlevkiviõlitööstuses kasvas 1934. a 446-lt töötajalt 1938. a 2000 tööliseni. Toodangu kasv oli seotud kunstõlide, sh bensiini nõudluse kiire tõusuga poliitiliselt rahutus Euroopas, varuti strateegilist kütust ja toorainet. Kümnendi lõpuks kujunes peamiseks Eesti põlevkiviõli importijaks Saksamaa, lisaks viidi õli välja ka Soome,

---

²³ Pihlamägi, *Eesti industrialiseerimine*, 23 – 53

²⁴ Pihlamägi, *Eesti industrialiseerimine*, 149 – 159, 184 - 193; Pihlamägi, *Eesti Vabariik*, 316 - 326

Rootsi, Norrasse ning Läti ja Leetu.²⁵ Siiski ei arenenud põlevkivitööstus tõrgeteta. Sellele pandi küll riiklikult palju rõhku ja tähtsustati proteksionismi vaimus (nagu seda ka praegu tehakse), aga kasumlikkus oli ja on minimaalne ning riiklikud investeeringud möödapääsmatud. Aastatel 1923 – 1930 investeeriti põlevkivitööstusesse 3,5 miljonit krooni ja seda olukorras, kus kõrgema kütteväärtusega kivisöe maailmaturu hind langes. Põlevkiviõli ja selle saaduste ekspordile maksti peale, sest siseriiklikud hinnad olid kõrgemad kui turuhinnad. Kõige hullem oli olukord bensiniitööstuses, mida toetati otseselt ja kaudselt omakorda 3 miljoni krooni ulatuses, tõustes haripunkti 1939. aastal.²⁶ Majanduslikule ebatõhususele vaatamata otsustasid põlevkivitööstust ka järgnevad võimumehed edasi arendada ning see määras ära Kirde-Eesti piirkonna edasise arengu ja ette rutates ka praeguse aja ummikseisu.

Enne Teist maailmasõda oli Eesti siiski agraarmaa, tööstuses oli Eestis keskmiselt hõivatud vaid 17,8% majanduslikult aktiivsest elanikkonnast, Virumaal kasvas see näitaja 19,2%-lt 1922. a 21,4%-ni 1934.a. Virumaa oli oluline keskus mitmele tööstusharule, neist olulisemaks jäid tekstiilitööstus, põlevkivitööstus ja ehitusmaterjalide tööstus. Narva elanikkond vähenes ja kasvama hakkasid põlevkivitööstusega seotud asulad – Kohtla-Järve, Kukruse, Kiviõli, Küttejõu. Piirkonna administratiivseks keskuseks sai Jõhvi, mis sai linnastaatuse 1938. a, kuigi näiteks elanike arvu poolest pea kaks korda suurem Kohtla-Järve jäi aleviks. Linnade ja erinevate tööstuskeskuste omavahelised sidemed jäid nõrgaks ja igauks tegeles vaid oma kitsa alaga.²⁷ 1934. a elas Ida-Virumaal rahvaloenduse andmeil 77 502 inimest, eestlasi oli 79,1%, venelasi 18,3% ning muudest rahvustest 2,5%. Linnades elas 35,1% rahvastikust, suurimas keskuses Narvas 23,5 tuhat inimest, kus enamuse moodustasid samuti eestlased.²⁸

---

25 Pihlamägi, *Eesti Vabariik*, 324-325

26 Valge, *Eesti Põlevkivitööstus*; Valge, *Riikliku põlevkivitööstuse*

27 Tammaru, *Linnastumine*, 122-123

28 Hallik, Vsevirov, *Virumaa*, 24-25

Teine maailmasõda

Teine maailmasõda tõi kaasa mitmeid olulisi muutusi Eestis. 1940. a võimuvahetuse ja Nõukogude Liitu inkorporeerimise järel hakati ka Eesti majandussüsteemi muutma sotsialistlikuks, algasid reformid, mis “taotlesid Eesti majanduselu ummikust väljatoomist ja kogu töötava rahva heaolu tõstmist” (seletuskirjast presidendi dekreedid juurde 25.07.1940).²⁹ Ümberkorraldusi alustati ettevõtete riigistamisega. „Natsionaliseerimine korraldamise seaduse” paragrahv 151 alusel läksid riigile üle ka põlevkivitööstused: Esimene Eesti Põlevkivitööstus, Kohtla Õlitööstus, V. Kingissepa nim. Põlevkivitööstus (end. Eestimaa Õlikonsortsium)³⁰. Tööstuse juhtimiseks loodi vabariiklik-liiduline ENSV Kergetööstuse Rahvakomissariaat ja vabariiklik Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaat. Esimene neist tegeles tekstiili-, metalli, mäe- ja kütte-, puidu-, ehitusmaterjalide ja tööstusega, mida peeti riiklikult olulisemaks. Kergetööstuse rahvakomissariiks sai Arnold Veimer ning see asutus juhtis oma nimest hoolimata ka põlevkivitööstust.³¹

1940. a otsustati Nõukogude Liidu juhtkonnas suurendada oluliselt põlevkivi tootmist. Kuigi ENSV-s toodeti põlevkivi niigi oluliselt rohkem kui kogu Nõukogude Liidus, siis taheti siingi 1941. aasta viisaastakuplaaniga (1941 – 1945) põlevkivitööstuse arengut kiirendada. 1945. aastaks pidi toodangut suurendama 8 miljoni tonnini kaevandustest ning õli, bensiini jm toodang pidi kasvama 750 000 tonnini, mis oli väga ulatuslik tõus.³² 1941. a plaaniti Kohtla-Järvel käiku lasta uus põlevkivivabrik, Viivikonnas põlevkivikaevandus. Plaanid olid suures osas ülepaisutatud ja ebareaalsed, näiteks pidi tööliste arv suurenema viisaastakuga 3.3 korda, töustes 8.6 tuhandelt 28.3 tuhande inimeseni.³³ Plaanide täitmisel nähti ette lööktööd ja tööviljakuse tõusu. Tegelikuses aga hakkas riigistatud ettevõtetes tööviljakus ja -distsipliin ning ka toodangu kvaliteet langema, lisaks tõusid hinnad ning süvenes toidu ja tarbekaupade defitsiit. Tööstusettevõtteid seni juhtinud nõukogud asendati direktoritega, kes olid tavaliselt pärit töölistkonna seast, neil puudu nii haridus kui ka kogemus, vaid ideoloogiline sobivus osutus määravaks. Kuigi selline poliitika oli Venemaal tunnustatud ebaratsionaalseks juba 1918. a lõpul, toimiti ENSV esimesel aastal sama rumalalt. Mingit suurt majanduslikku edu polnud oodata. Kuid sõja olukorras vähenes järjest toormaterjali sissevedu ning tööstustoodang hakkas kolinal langema, suurenes tunduvalt eksport NSVL teistesse piirkondadesse. Sellega kaasnes paratamatult ja elanikkonna elatustaseme kiire langus.³⁴

29 Pihlamägi, *Eesti tööstus*, 152-153

30 ERA.R-1268.1.29, ERA.R-1268.1.36, ERA.R-1268.37

31 Pihlamägi, *Eesti tööstus*, 156

32 Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 53

33 Pihlamägi, *Policy of transition*, 147

34 Pihlamägi, *Eesti tööstus*, 170-171, 157 – 161; Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 424 – 444

Kuna 22.06.1941 algas sõda Saksamaaga, siis jäid ka suured industrialiseerimisplaanid ellu viimata. Siiski jõuti ühtteist muuta ka põllumajanduses. 1940. a oktoobris, saagikoristuse järel, hakati läbi viima maareformi. 1/4 talumaadest võõrandati (üle 30 ha suurustelt taludelt), 41% taludest said maad juurde ja lisaks said maad uustalunikud.³⁵ Kirde-Eestis moodustati Virumaa Maata ja Vähese Maaga Talupoegade Maaga Varustamise Komitee, mida juhtis EKP esimene Virumaa organisaator V. Soo. Virumaal oli 22 000 uusmaasaajat, kes said 25 000 ha maad ja juurdelõikeid said ligi 3000 väiketalupidajat.³⁶ Uusmaasaajate talud olid väga väikesed ning neil puudus vajalik inventar. Põllumehed muutusid ebakindlaks ja tootmisvõime hakkas langema. Esimeste näidiskolhooside ja sovhooside loomine suurendas hirme veelgi, kuna oldi kuulnud, mis Nõukogude Liidus kollektiviseerimisega kaasas käib.³⁷ Inimesed hakkasid tööstuses elatusallikat otsima, Kohtla valla elanikkond kasvas pidevalt just tänu põlevkivitööstusele. 1941. a märtsi seisuga arvati Viru Maakonna TK poolt Kohtla valla elanike arvuks 11 000.³⁸ Kohtla valla Täitevkomitee kurtis ametnike ja eluruumide puuduse üle.³⁹

Saksa vägede lähenedes hakati valmistuma Eestist lahkumiseks, tähtsamad ettevõtted, inimesed ja isegi kariloomad evakueeriti Peipsi taha. Mehed mobiliseeriti Punaarmeesse, rahvas kaitserajatiste ehitamisele. Virumaa saadi lõplikult sakslaste võimu alla 20. augustiks 1941, hävinud olid Kiviõli, Kohtla-Järve ja Sillamäe õlitehased ning mitmed muud hooned, rajatised ja paljud talumajapidamised.⁴⁰ III Reichi vägede pealetungiga algas Eestis Saksa okupatsioon. Saksamaa huvid Eesti vastu olid eelkõige majanduslikud. Saksamaa sõjatööstus vajab põlevkivisaadusi, seda eriti sõjaolukorra raskenedes 1943. a. Lisaks intensiivsele põllumajandussaaduste väljaveole hakati siinset põlevkivitööstust hoogustama, kuigi sõjaelsele tasemele ei jõutud. Vaivarasse loodi umbes 20 juutide kontsentratsioonilaagriga süsteem, kus oli vange oma 10 000. Kaevandustes ja tootmisel kasutati lisaks u 13 000 nõukogude sõjavangi⁴¹, suurimad vangilaagrid olid Kiviõlis, Kohtla-Järvel, Eredal. Seejuures Kiviõlile ja Kohtla-Järvele taheti anda linnaõigus, et parandada haldamist, kuid selleni siiski ei jõutud.⁴²

Kohtla-Järve oli Saksa võimude mõju all 12.08.1941 – 19.09.1944.⁴³ Sellest ajast on säilinud mõned Eesti Statistika Valitsuse dokumendid, mis annavad aimu, milline oli elanike arv ja asustus piirkonna alevikes 1942. a lõpu seisuga, mida näitab järgnev tabel. Suurimad olid

---

35 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 437 – 440

36 Reimaa, *Nõukogude*, 331

37 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 437 – 440

38 ERA.R-1034.1.26, 14

39 Samas, 22

40 Reimaa, *Nõukogude*, 335 – 337

41 Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 54

42 Reimaa, *Nõukogude*, 338 – 339

43 LVMA.2iv.1.2, 2

põlevkivitööstuse ümber kujunenud asulad.⁴⁴ Samas võrrelduna 1941. a Viru Maakonna TK andmetega⁴⁵ on näha, et Kohtla valla arv on pooleteise aastaga kahanenud 3000 inimese võrra, kui uskuda esitatud andmete õigsust.

Tabel 1: Kirde-Eesti elanikkond ja hoonestus 1942. a lõpul

(Vald/)Alevik	Elanikkond	Sõja- põgenikk e	Elumaju/ neist eraomandis	Olemasolevad ühiskondlikud hooned, med. personal; tööstused
<u>Erra vald</u>	6937	214		
Kiviõli alevik	3010		263/132	lasteaed, algkool, ambulatoorium, kirik, rahvamaja
Küttejõu alevik	665		59/39	algkool, ambulatoorium, rahvamaja; põlevkivitööstus
Sonda alevik	730		66/61	algkool, apteek, rahvamaja
<u>Kohtla vald</u>	8104	118		
Kohtla-Järve	3726	31	141/22	6-klassiline kool, rahvamaja, kirik, 1 jaoskonna arst; põlevkivitööstus ja õlivabrikud
Kohtla-Jaama (nimetatud eraldi asulana)	204	4	38/35	
Kohtla-Nõmme	628	17	44/21	algkool, ambulatoorium
Kukruse	419	8	29/13	ambulatoorium; põlevkivitööstus
<u>Lüganuse vald</u>	3313	95		
Püssi	432		75/69	1 tervishoiuarst, 1 ämmaemand, 2km kaugusel algkool ja raamatukogu; elektrijõujaam
Toila	?		122	algkool, keskkool, raamatukogu, seltsimaja; kalatööstus
Sillamäe	263046		68/40	1 jaoskonna arst, 1 ämmaemand; algkool, ambulants, apteek, kirik, läheduses raamatukogu ja rahvamaja; õlivabrik
Vasknarva	187 (koos Skamja külaga) ⁴⁷		20 (enne sõda 167)	algkool, kirik

44 ERA.R-241.1.621

45 ERA.R-1034.1.26, 14

46 ERA.R-241.1.86

47 Samas

1944. a Punaarmee pealetungil kujunes rindejoon just Kirde-Eestisse. Saksa sõjavägi õhkas mitmeid tööstusrajatise Ida-Virumaal ning ägedad õhurünnakud ja lahingud suurendasid purustusi märkimisväärselt.⁴⁸ Piirkonda oli 1941. a küüditamise, evakueerimise ja põgenemise järel alles jäänud vaid 60% sõjaeelset elanikkonnast.⁴⁹ Teise maailmasõja käigus kaotas Eesti tööstus 45% oma sõjaeelset tasemest, kütuse-, tekstiili-, puidu- ja paberitööstus koguni 60-90%.⁵⁰ Hävinud olid elamispinnad, tööstused jm ehitised, põllumaast saanud miiniväljad. Ida-Virumaa nägu oli tundmatuseni muutunud ja endisaegset elu ei olnud võimalik taastada. Teine maailmasõda jättis piirkonda jälje, mis ei ole kadunud tänini. Majad, infrastruktuur ja tööstus ehitati uuesti üles ja ka laiendati, aga elanikkond ning kohalik elu jäi muutunuks.

Tööstuse roll piirkonna arengule

Kohtla-Järve linnastu põhiliseks arengumootoriks oli tööstus. Juba Teise maailmasõja ajal asuti Eestis eelisarendama energia- ja põlevkivitööstust ning seda kuni 1953. aastani. 1944. a veebruaris paluti Eestist NSVL Rahvakomissaride Nõukogu, et saadetak tagasi Eestist 1941. a evakueeritud tööstussisseseadeid ja transpordivahendeid ning eraldataks toormaterjale, et hakata taastama tööstust kohe pärast Saksa vägede lahkumist. Kuigi Eesti edasine saatus polnud siis veel 100% kindel, valmistuti Moskvast Baltikumi hõivamiseks ja muuhulgas ka siinse majanduse taasallutamiseks varakult.⁵¹ Viisaastakuplaani aastateks 1946 – 1950 hakati koostama pärast NSVL juhtkonna 1945. a veebruari visiiti. Ühe kuuga suutis riiklik plaanikomisjon teha valmis projektikava, mis saadeti EK(b)P KK-le kinnitamiseks ning seejärel Gosplanile ja NSVL Rahvakomissariaati, et see integreerida kogu Nõukogude Liidu plaaniga. Põhiline suund oli, et 1950. aastaks tuleb ületada sõjaeelne tootmistase. NSVL Ülemnõukogu kinnitas viisaastakuplaani tagantjärele 18. märtsil 1946. a.⁵²

Nõukogude Liidu neljas viisaastakuplaan nägi ette Saksa okupatsiooni all olnud piirkondades (sh Eestis) nõukogude majandussüsteemi taastamist, sõjaeelne tase tuli ületada nii tööstuses kui põllumajanduses. NSVL tööstustoodang pidi suurenema 48% võrreldes 1940. a, eelisarendada tuli rasketööstust – masinaehitust, kütusetootmist, metallurgiat, energeetikat,

---

48 Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 54

49 Vseviiov, *Kirde-Eesti*, 8

50 Pihlamägi, *Policy of transition*, 146

51 Samas, 146

52 Samas, 147 – 148

selleks tuli neisse sektoritesse suunata kapitalimahte ja tööjõudu. Kinnitati 53 põhilist tooteartiklit, mida pidi eelisseisus tootma, sh näiteks rauda ja terast, kütteõli, vaguneid, põllumajandusmasinaid, puuvillast ja villast riiet, nahast jalanõusid, liha, kala, võid ja suhkrut. Viisaastakuplaan Eesti NSV-s nägi ette 12 prioriteetse tööstustoodangu arendamist, nendeks olid elekter, põlevkivi, turvas, paber, tsement, puit, aknaklaas, puuvillane riie, lisaks toiduainetetööstuse saadused liha, või, kala ja alkohol. Siinkohal on huvi pakkuvad just põlevkivitööstuse plaanid. 1950. a nähti ette toodangu suuruseks 8,4 miljonit tonni, mida taheti saavutada ka eelneva viisaastakuplaaniga 1945. aastaks.⁵³ Põlevkivi oli odav energiaallikas elektri ja gaasi tootmisel ning tooraine keemiatööstusele.

ENSV majandus tuli allutada nõukogude mudelile ning hakata eelisarendama rasketööstust – põlevkivi kaevandamine ja ümbertöötlemine, elektrienergia tootmine, masinaehitus. Kergetööstuses tehti prioriteediks puuvillariide tootmine nagu see oli olnud tsaari-Venemaa koosseisus, kuigi ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees Arnold Veimer seda ei soovitanud, kuna tooraine sissevedu oli kallis ning tööjõudu, eriti Narva Kreenholmis nappis. Selle asemel soovitas Veimer arendada puidutööstust, mis nõudis vähem tööjõudu ja oleks toetanud elamuehitust ja rasketööstust, kuid Moskva jäi oma plaanide juurde.⁵⁴ Kogu rasketööstuse arengut juhiti Moskvast. Olulisemates sektorites, sh põlevkivitööstuses moodustati üleliidulised ettevõtted või liidulis-vabariiklikud ettevõtted, vabariiklikul tasandil juhiti eelkõige kergetööstust. Üleliiduliste ettevõtete osakaal ENSV tööstuses pidi 1946. a 20%-lt tõusma 1950. a 45%-ni. Neis ettevõtetes puudus Eesti juhtkonnal igasugune kaasarääkimisõigus, samuti juhiti ka liidulis-vabariiklikke ettevõtteid, kelle osakaal oli 25-30%, tegelikult Moskvast. Kuigi ENSV juhtkond püüdis 1944. a suurendada oma osa tööstuse juhtimisel, eriti mis puudutas ehitusmaterjalide ja põlevkivitööstust. Kuid see katse jäi reaalsete tulemusteta, Nõukogude Liidus jäi rasketööstuse tsentraliseeritud juhtimine reegliks, millele erandeid ei kipunud tegema.⁵⁵

NSVL Riiklik Kaitsekomitee võttis 10. juunil 1945 vastu otsuse põlevkivitootmise ja -töötlemise arendamise kohta Leningradi oblastis ja Eesti NSV-s eesmärgiga rajada Kirde-Eestisse kütuse-, energeetika- ja keemiatööstuskompleks, mis pidi leevendama Leningradi kasvavaid vajadusi. 1945. a loodi eesmärkide täitmiseks trustid Eesti Põlevkiviehitus ja Põlevkivigaasiehitus.⁵⁶ Kirde-Eesti põlevkivitööstus haaras endasse 40% kogu investeeringutest, mis Eestisse aastatel 1945 – 1950 tehti. Tulemused ei lasknud ennast kaua oodata, juba 1948. a jõudis Leningradi põlevkivitööstusel põhinev gaas, Tallinn sai Virumaa

53 Pihlamägi, *Policy of transition*, 148 – 149

54 Samas

55 Samas, 152 – 153

56 Reimaa, *Nõukogude*, 355

gaasist osa alles 1953. aastal.⁵⁷ Põlevkivitööstusettevõtted said jaan. 1945 – sept. 1948 riiklikku rahalist toetust 91,1 miljonit rubla, mis moodustas palgarahast kuni 2/3, mis näitab, kui suur oli sõltuvus riiklikus toetusest.⁵⁸ Lisaks suunati suur hulk ressursse Sillamäele – salajase riiklikult tähtsa uraanirikastamistehase loomiseks.⁵⁹ Teise maailmasõja lõppedes oli tuumarelvastus üks olulisemaid riiklikke küsimusi.

Põhiliseks esmaseks probleemiks piirkonnas oli sõjapurustuste ja -kaotuste tõttu elamispinna ja tööjõu karjuv puudus ja nende üksteisest sõltuvusest tekkinud nõiarang. Esmatähtsaks peeti energeetika arendamist ja elektriijaamade taastamist peamiselt põlevkivi baasil. Põlevkivi saab kasutada elektri, gaasi, tsemendi tootmiseks ja keemistööstuses, samas kütteväärtus on sellel kivisõega võrreldes madal ning tõenäoliselt polnud põlevkivi tootmine riigile mitte tulutoov vaid vastupidi – nõudis lisakulusid, nagu juba eelnevad kümnendid näitasid.⁶⁰ Nõukogude Liit eelisarendas ekstensiivselt rasketööstust, kohalikele oludele ja teistsugustele potentsiaalidele ei pööratud tähelepanu. Näiteks oleks võinud Ida-Virumaal ebatõhusa põlevkivitööstuse asemel, mis töötas osaliselt „planeeritud kahjumiga“,⁶¹ jätkata kergetööstuse arendamist, mis oli suhteliselt hästi arenenud, samuti oli potentsiaali põllumajanduse jätkusuutlikuks arendamiseks. Kuid kuna prioriteet oli tööstustoodangu suurendamine, eriti rasketööstuses, ning seda ei suudetud saavutada tööviljakuse tõstmise läbi, tuli tööjõudu lihtsalt juurde pumbata ja seda teiste tööstuste ja eriti põllumajanduse arvelt. Tööviljakuse püsiv madalseis oli tingitud nõukogude süsteemist endast, kus tootmine ei olnud seotud nõudlusega ega palgad ettevõtte tuluga. Elamis- ja töötingimused olid kõike muud kui motiveerivad, palgast rääkimata, mistõttu töömoraal oli ülimald, eriti riiklikes ettevõtetes, ning esines ohtralt tööluusi, purjutamisi ning kaadri vahetust. Näiteks kaotas Eesti Põlevkiviehitus 1948. a esimese seitsme kuu jooksul 35,9% tööajast, sh tööluuside tõttu 24,1%. Kuna põlevkivitööstuses olid töötingimused lausa õudust äratavad, siis ei olnud sinna pürgivate tööliste hulk suur. Tuli leppida idast tulevate nälgivate immigrantidega, kes olid nõus töötama igasugustes tingimustes. Kohalik elanikkond suundus aga tegelikkuses põllumajandusest kolmandasse sektorisse, eriti haldusesse.⁶²

1950. aastaks ei olnud Eesti majandus veel sõjast täielikult taastunud, aga juurutatud oli nõukogude majandusmudel – riiklik omand ja planeerimine. Plaanid kehtestati liiga hilja (mitu kuud pärast plaani alguskuupäeva) ning kuna majandusarenguid polnud võimalik ette näha, siis tekkisid mitmed probleemid, nagu tööseisakud, nn pudelikaelad, kauba sortimendi ja ka koguse

57 Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 56 – 58

58 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 480

59 Vseviiov, *Kirde-Eesti jt*

60 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 450

61 Samas, 480

62 Samas, 449

puudus, aruannete võltsimine jne. Inimeste elatustase oli madal ning toidust ja tarbekaupadest oli puudus, kuna neid toodeti ebapiisavalt, veeti riigist välja ning rahvaarv pidevalt kasvas.⁶³ Tarbekaupade tootmine jäi 1950. a 1940. a tasemele, tööstustoodang kasvas kogu NSVL-s vaid 20%. Eestis saavutati üleminek rasketööstusele – kergetööstuse osakaal langes 1940. a 50%-lt 30%-le 1949. a. Kuid üleliidulised ettevõtted ei suutnud suurendada oma tööstustoodangu osakaalu 45%-ni, nagu oli plaanitud, vaid jäid 1950. a 29%-le tööstustoodangu kogumahust.⁶⁴

Kõige halvemini täitsid viisaastakuplaani ehitusmaterjalide tööstus (mõjutas oluliselt ehitusplaanide täideviimist) ja tarbekaupade tööstus, eriti tekstiilitööstus (vaid 22.1%). Põhjuseks oli ühelt poolt see, et plaanid tehti väga kõrged, kuna Kreenholmi ja teised Narva tehased olid omal ajal tootnud väga suure osa Venemaa tarbimisest (*). Teiselt poolt aga Narva kalevi- ja linavabrikut pärast sõda ei taastatud ning vajaminevaid investeeringuid sektorisse ei tehtud (need neelas endale põlevkivitööstus). Kuid tegelikult ei suudetud ka põlevkivi toota plaanitud mahus. Põlevkivi suudeti 1950. aastaks toota plaanitud 8.410 miljoni tonni asemel kõigest 3.543 miljonit tonni, seega vaid 42.1%. Samas võrrelduna 1940. a toodanguga (1.892 miljonit) oli see siiski suurenenud 187.2%, mis oli elektrienergia tootmise järel suurima edasimineku kaubaartikkel.⁶⁵

Plaanide elluviimist takistas puudus elektrienergiast, kütusest, masinatest (kuigi neid toodi reparatsioonidena Saksamaalt), (ehitus)materjalidest, transpordist, tööjõust ja elamispindadest – ühesõnaga kõigest. Viisaastaku esimese kolme aastaga ei suudetud tagada elektriga varustamine piisaval tasemel, kuna jõujaama ei saadud õigel ajal tööle – ka selle rajatise ehitus venis. 1946. ja 1947. a oli mitmeid pikaajalisi tööseisakuid. Tööd edenesid ettevõtetes erineval kiirusel ning tekkisid nõ pudelikaelad, mistõttu ei saanud plaanidega edasi minna. Näiteks 1948. a oli umbes 680 000 tonni põlevkivi ümbertöötlemise ootel, kuna tehased ei olnud valmis seda vastu võtma. Küttematerjaliks peeti põlevkivi aga sobimatuks. Nii seisis kasutuna ootel ka suur osa kapitalist, mis üleliidulistesse ettevõtetesse, näiteks Eesti Põlevkivisse olid paigutatud. ENSV valitsus ja EK(b)P juhid muretsesidki just eelkõige üleliiduliste ettevõtete käekäigu pärast, kuna nad olid suutnud 1948. a täita vaid 37,9% 1950. aastaks ettenähtud toodangu mahtudest, põhjuseks muuhulgas nii põlevkivibasseini tööstusliku kui elamuehitustööde hiline mine.⁶⁶

---

63 Pihlamägi, *Policy of transition*, 164

64 Samas, 162

65 Pihlamägi, *Policy of transition*, 160, 150

66 Samas, 154

Linnastu administratiivne kujunemine

Kirde-Eestis leidis nõukogude ajal aset mitmeid haldusalaseid ümberkorraldusi. Vajadus muutuste järele oli tingitud elanike arvu kasvamisest ja ümberpaiknemises, näiteks Kiviõli ja Kohtla-Järve elanike arv oli sõja lõpul u 3000 – 4000. Tallinnas nähti Kirde-Eesti arenguplaanis ette kolme linnastu väljakujundamist: 1) Kiviõli + Küttejõu 2) Jõhvi + Ahtme 3) Kohtla-Järve + Käva + Kukruse. Leningradis projekteeriti 1945. aastal „Eesti Vabariigi Kohtla-Järve–Ahtme tööstusrajooni arenguplaani“, mille kohaselt pidi välja arendama 4 võrdset keskust (igas u 22 – 25 tuhat elanikku): Jõhvi, Kohtla-Järve, Ahtme ja Sompa. Teiste variantidena oli kaalumisel Jõhvi eelisarendamine või kolme keskuse moodustamine.⁶⁷ Samas Jõhvis elas 1946. a vaid 1138 inimest, Kukrusel 500, Küttejõus 950 – seega eeldati väga suurt elanikkonna suurenemist lühikese aja jooksul.⁶⁸ Osaliselt prognoosid ka täitusid. 1959. aastaks oli Kohtla-Järve elanikkond tõusnud 40 464 inimeseni (lisaks ümbruskonna maapiirkondades 10 736 in), Jõhvis elas 10 502, Ahtmes 11 215, Kiviõlis 10 444 inimest.⁶⁹ 26. juulil 1945 andis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu välja korralduse nr 754-k „Virumaa põlevkivi rajooni administratiiv-territoriaalsete küsimuste uurimiseks ja lahendamiseks“. Selle alusel tuli moodustada komisjon (esimeheks ENSV RKN aseesimees N. Andresen), kuhu pidid kuuluma ka ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi ja EK(b)P Keskkomitee esindajad, kes pidid kohale sõitma 27. juulil samal aastal ning esitama oma materjalid ja ettepanekud 6. augustil ENSV RKN-le. Oodati ettepanekuid Kohtla-Järve ja Kiviõli alevite linnadeks muutmise kohta ning andmeid elanikkonna kohta.⁷⁰

31. augustist 1945 on säilinud ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus-projekt „Vabariiklike alluvusega Kiviõli, Kohtla-Järve ja Jõhvi linnade loomise kohta“, mille alusel, nagu nimigi ütleb, taheti nende töölisasulate haldamine anda Tallinna keskvalitsuse kätte. Kiviõli linna koosseisu tuli arvata ka Küttejõu alev, Kohtla-Järve linnale allutada Kohtla vald. Projektiga kaasas olev seletuskiri põhjendab vabariiklike alluvusega linnade moodustamist sellega, et nendes piirkondades oodatakse väga kiiret rahvaarvu tõusu. Arvati, et Kiviõlis tõuseb rahvaarv mõne aastaga 10 000 (maksimaalselt 26 000) elanikuni, Kohtla-Järvel 18 000 (maks. 46 000) elanikuni ning Jõhvis (koos Ahtmega) 8000 (maks. 30 000) elanikuni. Lisaks oli tööstuste väljaehitamiseks vaja kõrgema kvalifikatsiooniga ja küllaltki suurt administratiivaparaati, kes alluks otse ENSV Rahvakomissaride Nõukogule ja teisi tähtsaid

⁶⁷ Reimaa, *Nõukogude*, 355 – 357

⁶⁸ Vseviov, *Nõukogude Narva*, 44

⁶⁹ Eesti Statistikaamet, rahvastikuloenduse andmed 1959

⁷⁰ ERA.R-1.10.12, 52

asutusi.⁷¹ See projekt ei läinud läbi. Samas nagu eelnevalt sai välja toodud, siis rahvaarv tõusis tõesti väga kiiresti.

7. detsembril 1945 andis ENSV Ülemnõukogu Presiidium välja seadluse eelnõu „Kiviõli ja Kohtla-Järve linnade moodustamise kohta Eesti NSV-s“, mille alusel tuli nimetatud töölisasulad luua maakondliku alluvusega linnadeks.⁷² Kuu lõpus, 29. dets. anti välja ka eelnõu „töölisalevite, linnatüüpi alevite ja kuurortalevite moodustamise kohta ENSV-s“, mille järgi muudeti töölisaleviteks Küttejõu ja Kohtla.⁷³ Seadluste loomise põhjuseks toodi asjaolu, et NSVL keskvalitsus ei kiitnud heaks eelnevat vabariiklike alluvusega linnade loomise kava. Kõik eelnevad asulad olid loodud 26. aprillil samal aastal koos Virumaa külanõukogudega (määrus nr 388), aga neid ei olnud eelneva linnade loomise projekti tõttu koos teiste sarnaste asulatega sügisel (13.09.) töölisaleviteks kinnitatud – Kiviõli, Kohtla-Järve ja Jõhvi pidid saama vabariiklike alluvusega linnadeks ning Küttejõu ja Kohtla pidid nende koosseisu kuuluma. Esimeses, 7. dets. eelnõus märgiti ära, et „Kohtla-Järve ja Kiviõli on põlevkivi- ja keemiatööstuse keskusteks. Juba praegu on nad suuremad, kui paljud Eesti NSV linnad ja kasvavad kiiresti põlevkivi- ja keemiatööstuse taastamise ja arendamisega”.⁷⁴ Siiski selle aasta lõpus linnade ametliku moodustamiseni veel ei jõutud. Teise eelnõu juures on ülevaatlik tabel alevike kohta, mis näitab piirkonna töölisasulate suurust 1945. a lõpul. Pea 100% vastavate asulate elanikest elatusid palgatööst (tööstus)ettevõtetes.⁷⁵ Lisan tabelisse võrdluseks 1942. a näitajad.

Tabel 2: Põlevkivibasseini piirkonna elanikkond ja hoonestus 1945. ja 1942. aastal

Asula	Elanikke 1945	sh. täisealisi	Maju 1945	Elanikke 1942	Maju 1942
Kohtla (Kohtla-Nõmme)	1000	810	?	628 (+ 204 Kohtla-Jaamas)	17 (+ 38)
Kohtla-Järve	4628	3226	210	3726 (+ 419 Kukrusel)	141 (+ 29)
Kiviõli	3300	1279	?	3010	263
Küttejõu	647	413	43	665	59
Sonda	509	297	49	730	66

Kohtla-Järve ja Kiviõli nimetati Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt linnadeks alles 15. juunil 1946. Selle seadluse alusel said neist asulatest maakondliku alluvusega linnad ning neis moodustati linna tööraha saadikute nõukogud.⁷⁶ Tänavu suvel tähistavadki linnad oma 70.

⁷¹ ERA.R-1.10.12, 24 – 25

⁷² ERA.R-1.10.12, 10 – 13

⁷³ ERA.R-1.10.12, 19 – 22

⁷⁴ ERA.R-1.10.12, 10 – 13

⁷⁵ ERA.R-1.10.12, 23

⁷⁶ ERA.R-1.10.12, 53

sünnipäeva. Kohtla-Järve sai 1947. a ka kauaoodatud vabariikliku alluvusega linna staatuse ning talle allutati Kohtla alev. 1949. a 25. veebruaril poolitati Virumaa – moodustus eraldi Jõhvi maakond (elanike arvuks koos linnadega u 100 000) ja Rakvere maakond.⁷⁷

1950. a viidi ENSV-s ja teistes Balti liiduvabariikides läbi haldusreform, kadusid vallad, seniste maakondade asemele tulid rajoonid. Kirde-Eestis oli rajoon kolm – Mustvee, Kiviõli, Jõhvi, kõige idapoolsemad alad allusid otse Narva linnale. 1952. a oblastite eksperimendi ajal allus Virumaa Tallinna oblastivalitsusele. Oblastite kaotamise järel 1953. a toimus veel rida väiksemaid muudatusi haldusalas ning tekkis plaan asulaid ühendama hakata. 1954. a kahanes külanõukogude arv umbes poole võrra, kuna väikesed üksused olid ebamajanduslikud. 1957. a muudeti Sillamäe vabariikliku alluvusega linnaks. Nii oli Kirde-Eestis ametlikult kolm riiklikult tähtsaimat linna: Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve, ülejäänud ENSV-s veel kolm: pealinn Tallinn ning keskused Tartu ja Pärnu. Jätkus ühtse töölislinnaku loomine. 1957. a liideti Küttejõu alev Kiviõliga, 1959. a ühendati Kohtla-Järvega Kohtla ja Kukruse alev, neile lisandusid Kiviõli linn, Püssi alev, Lüganuse, Maidla, Rannu, Sonda ja Kohtla külanõukogud, Narva alla läks Alutaguse külanõukogu. 1960. a sai plaan ühisest põlevkivitööstuslinnakust lõpuks teoks: 14. oktoobril võttis ENSV Ülemnõukogu presiidium vastu seaduse „ENSV põlevkivibasseini territooriumi ühtse administratiivkeskuse loomise kohta“ ning Kohtla-Järvega liideti veel Jõhvi, Ahtme, Sompa ning Jõhvi rajooni külanõukogud. Edaspidi nimetati kogu piirkonda Kohtla-Järveks.⁷⁸

1960ndate alguses lisandus suurlinnastu alluvusse veel ümbruskonna külanõukogusid. 1964. aastal moodustati neist linnast eraldi seisev Kohtla-Järve rajoon, mis põhimõtteliselt hõlmas varasemat Jõhvi maakonda ja praegust Ida-Virumaad.⁷⁹ Vastav ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus anti välja 15. detsembril 1964 ning see määras Kohtla-Järve rajooni koosseisu Alutaguse, Aseri, Avinurme, Iisaku, Illuka, Jaama, Jõhvi, Kohtla, Lohusuu, Lüganuse, Maidla, Mäetaguse, Sonda, Toila, Tudulinna, Ulvi ja Vaivara külanõukogu. Lisaks määrati Kohtla-Järve linna administratiivpiiridesse Oru Turbabriketitööstuse asula maa-alaga 46.25 ha, mis enne kuulus Toila külanõukogu alla.⁸⁰ 24. detsembril samal aastal anti välja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus, mis kinnitas eelnimetatud muudatused ning tegi paranduse ENSV Konstitutsiooni 14. paragrahvis, kus tuli rajoonide nimistusse lisada Kingissepa järel ka Kohtla-Järve.⁸¹

---

⁷⁷ Reimaa, *Nõukogude*, 355 – 357

⁷⁸ *Samas*, 357

⁷⁹ *Samas*, 355 – 357

⁸⁰ ERA.R-3.3.5186

⁸¹ ERA.R-3.3.4994

Ülesehitustööd

Kohtla Järve esimene üldprojekt koostati 1945. a projekteerimisinstituudi “Giprošaht” Leningradi osakonnas ning selle järgi arvestati, et rahvaarv kasvab Jõhvis ja Ahtmes 20 000 – 25 000 elanikuni, Kohtla-Järvel ja Sompas u 15 000-ni. 1950ndate alguses projektid “Eesti Projektis” (1951, arh. O. Keppel) kohaselt hakati Jõhvi ja Ahtmet kujundama ühtseks territooriumiks. Ühtse linnastu kujunemise järel koostati 1963. aastal uus Kohtla-Järve generaalplaani skeem (arh. V. Tallo, ökonomist V. Heinvere), mille kohaselt Sotsialistlik linnaosa võrdsustati Jõhvi-Ahtmega, Sompaga plaaniti jätta väiksemaks, nagu selleks ajaks elanikkonna tihedus juba välja kujunenud oli.⁸²

Väga suure osa Virumaa ülesehitustööst tegid ära Saksa sõjavangid, kelle alla kuulusid nii sakslased, austerlased, kui ka Saksa väes teeninud eestlased. Nende töö oli riigi jaoks näiliselt odav, kuid tõhusus väike, arvestuste kohaselt umbes kolmandik vabade tööliste omast (mis ei olnud ka väga kõrge). Lisaks tuli laagrisüsteemi riiklikult rahastada.⁸³ Jubedate elamistingimuste ja alatoitumuse tõttu ei olnud meestel lihtsalt jõudu norme täita. Tootlikkuse kompenseeris suur vangidest tööliste hulk, mis oli ka üleüldine tendents kogu Nõukogude Liidus.⁸⁴ Koguni 3/4 Eestis olevatest sõjavangidest suunati tööle põlevkivitööstusesse ja Kirde-Eesti ehitusprojektidesse.⁸⁵ Virumaale rajati 1945. a mitmeid suuri sõjavangilaagreid: nr 135 Ahtmes, nr 279 Kiviõlis, nr 289 Kohtla-Järvel, filiaalid Kukrusel, Kiviõlis, Kohtla-Nõmmel; nr 394 Narvas ning lühikest aega tegutses laager nr 2206 Ivangorodis. Ahtme laager võttis üle endise saksa laagrikompleksi ning oli kavandatud 15 000 vangi jaoks, 1949. aastaks oli sealt läbi käinud 38 570 vangi. Kohtla-Järve laager oli samuti üle võetud sakslastelt ning alustas tegevust juba 16. oktoobril 1944, eesmärgiks Kohtla-Järve–Leningradi gaasimagistraali rajamine. Laagrid lõpetasid oma tegevuse 1950. aastaks.⁸⁶

1948. aasta alguses, kaks aastat pärast Kohtla-Järve linna moodustamist, ei näinud asula veel sugugi linna moodi välja, seal oli vaid põlevkivitööstus, tööliselamud ja ajutised elamispinnad, nagu toona paljudes teisteski piirkondades tänapäevase Ida-Virumaa alal. 23. märtsist 1948. a pärineva Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega nr 264 alles kinnitati projektid, mis Ahtme ja Sompaga asulate puhul olid koostatud Leningradi “Giprošahti” poolt, Kohtla-Järve osas aga “Gorstroiprojekti” Leningradi osakonna poolt. Samas määruuses märgitakse ära, et Kombinaat “Eesti Põlevkivi” (juhiks seltsimees Postoutenko), trust “Eesti

---

82 Kotšenovski, *Kohtla-Järve*, Ehitus ja Arhitektuur 3 – 83, 12 – 23

83 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 448

84 Vseviov, *Kirde-Eesti*, 37 – 41

85 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 448

86 Reimaa, *Nõukogude*, 352

Põlevkivi-ehitus” (sm Golbert), Kohtla-Järve ja Ahtme põlevkivigaasitehaste direktsioon (sm Lebedev) ja trust “Põlevkivigaasi-ehitus” (sm Petrov) peavad viivitamatult hakkama välja ehitama vastavates asulates vesivarustust, kanalisatsiooni, puhastusehitisid, teid, heakorrastusalasid ja ühiskondlikke hooneid. 1948. a kevadel tuli ka läbi viia haljasalade rajamine. Esmajärjekorras tuli välja ehitada peatänavate ja linnakeskustega külgnevad kvartalid. Kontrolli pidi teostama ENSV MN juures asuv Arhitektuuri Valitsuse ja Virumaa ning Jõhvi ja Kohtla-Järve linnade Töörahasaadikute Nõukogude Täitevkomiteed.⁸⁷

Kuu aega hiljem, 24. aprillil annab ENSV MN välja põhjaliku määruse (nr 419) “Abinõude kohta Eesti NSV põlevkivirajooni ehitusorganisatsioonide ja tööstusettevõtete abistamiseks ja põlevkivirajooni töötajate kultuur-olustikulise teenindamise parendamiseks”, milles käsitletakse üksikasjalikult piirkonna arenguprobleeme ja antakse edasised suunised arengu kiirendamiseks.⁸⁸ Aruannete ära kuulamise järel leiti, et põlevkivikaevanduste ja gaasiutmistehaste ehitamise tempo ei ole rahuldav ega kindlusta Leningradi gaasiga varustamise. Samuti oli täiesti ebarahuldav töötajate ja elanikkonna kultuur-olustikuline teenindamine vastavates linnades ja asulates (Kohtla-Järve, Kiviõli, Jõhvi, Ahtme jt) ning jäi maha põlevkivitööstuse üldisest tõusust. Põhjuseks vastavate riiklike organite (Sise-, Haridus-, Tervishoiu-, Kaubandusministeerium, Kunstide Valitsus jne) vastutustundetu suhtumine ning piirkonna “määratu suure tähtsuse Eesti Vabariigi kogu rahvamajanduse arendamises” alahindamine. 1947. a tööstusettevõtete ehitamise plaan täideti vaid 51,5% ja kultuur-olustikulise ehituse plaanid ainult 40,9%-liselt. Viimase tõttu “elavad töötajad ajutistes, heakorrastamata barakkides, lapsed õpivad kolmes ja neljas vahetuses, haiglad on ületäidetud. Kogu põlevkivi rajoonis on ainult 6 väikest ametiühingu klubi kinoseadmega ja raamatukoguga. Ehitusega alustatud linnad ja asulad ei ole varustatud veevargiga, kanalisatsiooniga, elektrivalgustusega ega teedega.” Puuduvad saunad ja pesumajad, korraldamata on bussiliiklus. Kokkuvõttes ei vastanud elamistingimused nõuetele ja tuli riiklikult sekkuda.⁸⁹ Selleks anti välja mitmeid korraldusi. Esimese punktina kohustati ENSV Siseministeeriumi (sm Resev) organiseerima Kohtla-Järve elamuehituse maa-alale 2000 vangile laagri, Kohtla-Järve põlevkivigaasiutmistehase ja soojusjõujaama ehitusele suunama sõjavangide seast 100 kvalifitseeritud müürseppa, 100 puuseppa ja 100 elektrikku. Keelati eelnimetatud objektidelt sõjavangide äravõtmine kooskõlastamata trustiga “Põlevkivi-ehitus”. See kinnitab eelpool mainitud tõsiasja, et sõjavangid olid põlevkivibasseini ülesehitusel asendamatu tööjõud.

---

87 LVMA.2iv.1.4, 4 – 5

88 LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

89 LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

Kaheksa kuud hiljem, 1948. a lõpul (täpne kuupäev puudub) esitab ENSV Riiklik Plaanikomisjon ettekande eelneva määruse täitmise kohta, tuuakse välja mitmeid puudusi ning antakse soovitusi 1949. aastaks. Ehituse alal pidi Glasslantsestroi 1948. a ehitama 13 700 m² elamispinda, aga valmis sai 10 398 m². Ajutist elamispinda suudeti tagada plaanitud (7700 m²) rohkem – 9608 m². „Korraldust, ehitada komplekselt ehitusplatsid, varustades need vesivarustusega, kanalisatsiooni, maanteed, välisvalgustuse seadmete ja kõrvalhoonetega, ei täideta.” Kusjuures „kogu linna keskosa on turu tõttu poriauk”. Seega oldi kolm aastat pärast Kohtla-Järve linna loomist heakorrastatud ja eeskujulikust töölisasulast veel väga kaugel. Tuletõrjet ja miilitsavalitsust poldud suudetud organiseerida. Kuigi piirkonda oli saadetud 16 miilitsaohvitseri, siis oli endiselt probleeme korra tagamisega, eriti Kohtla-Järvel.⁹⁰ Elanikkonna alkoholi liigtarbimisest ja sellega kaasnevast vägivallast tuleb edaspidi veel juttu.

Järgmise aasta lõpul, 13. detsembril 1949 esitab ENSV MN uue määruse (nr 981) „Jõhvi maakonna elanikkonna kultuur-elutarbeline olukorra parandamise kohta”.⁹¹ Selle vahepealse aasta sisse jäi endise Virumaa jagamine kaheks erinevaks maakonnaks, intensiivse ehitustegevuse jätkamine piirkonnas, aga ka kolhooside-sovhooside loomine ja märtsiküüditamine. 1949. a määrus algab positiivse tooniga. Tuuakse välja, et käesoleva viisaastaku jooksul on piirkonnas ehitatud 103 315 m² elamispinda, 1 haigla, 2 ambulatooriumi, 3 keskkooli, 4 lastesõime ja 2 lasteaeda. Siiski märgitakse ära, et eelnevad määrused nr 419 1948. aasta ja nr 243 1949. aasta aprillist jäid täielikult täitmata ning puudus piisav kontroll. Ehituse alal tehakse Arhitektuuride Valitsuse juhatajale sm Armanile ettepanek vaadata üle põlevkiviasulate projektid, keelata ära vähekorruseliste majade ehitamine ning üle minna 3- või 4-korruseliste majade ehitamisele. Avaldatakse laimust „Eesti Põlevkivi” kombinadi juhatajale sm Kašovarovile, Ehitavate Põlevkiviettevõtete Direktsioonile sm Džobazole, „Eesti Põlevkiviehituse” trusti juhatajale sm Golbertile ja „Põlevkivigaasi Ehituse” trusti juhatajale sm Potrovile, kuna plaanid kanalisatsiooni, veevarustuse ja teedehituse alal olid suuremas osas täitmata. Rõhutatakse taaskord, et Jõhvimaa TSN TK peab teostama laiaulatuslikku kontrolli ja puudustest ette kandma Ministrite Nõukogule, samuti ühiskondlike tööde korraldamise vajadust.⁹²

1940ndate lõpul olid ENSV juhtkonna plaanid põlevkivirajooni jaoks küllaltki mastaapsed, paljud eluvaldkonnad taheti pea tühjast kohast välja arendada ning seda küllaltki kiiresti ja korraga. ENSV juhtkond süüdistas ehitusplaanide mahajäämuses ehitusettevõtete ja kohaliku administratsiooni juhtkonda, aga tegelikult olid probleemid hoopis laiemad. Nagu

---

⁹⁰ LVMA.2iv.1.5, 1 – 8

⁹¹ LVMA.2iv.1.11, 49 – 77

⁹² LVMA.2iv.1.11, 49 – 77

eespool juba mainitud, jäi ehitusmaterjalide tootmine plaanitust palju madalamaks. 1948. a toodeti ehitusmaterjale vähem kui enne sõda, aga neid toodi Eestisse sisse vaid 0,5 miljoni rubla väärtuses (võrdluseks masinaid ja sisseseadeid toodi sisse 95 miljoni rubla eest)⁹³ – polnud lihtsalt millest ehitada. Muidugi nõudis selline mahukas kiirprojekt ka kõvasti kapitali ning riigi abi. Näiteks anti 1949. a III kvartalis ENSV MN korraldusega nr 734 (23.08.49) Kohtla-Järve Tööraha Saadikute Nõukogule 200 000 rubla lühiajalist laenu.⁹⁴ Samas kuna piirkonnas olid käimas suuremahulisi investeeringuid nõudvad projektid, siis raha tagasi maksta ei õnnestunud. ENSV MN lubabki 1950. a korraldusega nr 139 (19. veebruar) Rahandusministeeriumil kustutada Kohtla-Järve linna poolt 31.12.49 seisuga tasumata jäänud laenud 506 500 rubla ulatuses.⁹⁵ Riiklikult nii olulise piirkonna arengut Eestis ei saanud ju võlgade tõttu pidurdada. Samas seisid suurtehastesse investeeritud summad lihtsalt ootel, kuna mahukad projektid ei saanud valmis ja tehased ei läinud käiku, 1951. a seisid niimoodi kasutamata 670 miljonit rubla, mida oleks teistsuguse majandamise juures saanud elamuehitusse suunata. Lisaks ehitusmaterjalide, kapitali ja tööjõupuudusele, pidurdasid linna ehitust ka halvad planeeringud ning ka lausvargused.⁹⁶

1950. aastal oli Kohtla-Järve (koos Kukruse ja Kohtlaga) elamufond 104 800 m³. Linnas oli 1 haigla, 6 arstijaoskonda, 1 tehnikum, 4 lasteaeda (201 lapsega), 6 lastesõime (235 kohta), 5 kooli (2580 õpilast), sh 2 seitsmeklassilist, 1 keskkool ja 2 õhtukooli, arvukalt kauplusi, kioskeid, 9 sööklad/restorani, 4 klubi/rahvamaja ja muuseas 7 sõiduautot ja 19 autobussi ning need arvud kasvasid.⁹⁷ Võrdluseks 1950. aasta septembriks oli Sillamäel 70 kahe- ja kolmekorruselist maja, 280 ühekorruselist maja, 12 hoonest koosnev haiglakompleks, mitu lasteaeda ja -sõime, keskkool, kultuurimaja, kaks kinoteatrit, täitevkomitee hoone, rääkimata kauplustest ja sööklatest. „Kõik see koos kandis uhket nime heakorrastatud linna tüüpi töölisasula. Sillamäe ehitamine toimus projektide alusel, mille oli välja töötanud üleliidulise ministeeriumi Leningradi kontor, ja ta tunnistati parimaks asulaks omataoliste seas. 1949. aastal sai Sillamäe ENSV Ministrite Nõukogu arhitektuurialase I preemia.”⁹⁸ Sillamäe oli küll vahetult pärast sõda eelisarendatud linn, aga ega Kohtla-Järve palju maha ei jäänud. Mõlemad linnad ehitati pärast sõda kiiruga üles, et toetada Nõukogude Liidule tähtsaid tööstusharusid; stiililt on nad üsna sarnased. Kohtla-Järve kasvas aga oluliselt suuremaks ning sai vabariikliku linna staatuse juba 1947. a, Sillamäe aga kümme aastat hiljem.

Kohtla-Järve linnastu südameks jäi Sotsialistlik linnaosa, mis on Kohtla-Järve

---

93 Mertelsmann, *Was there*, 161

94 LVMA.2iv.1.11, 31

95 LVMA.2iv.1.20, 39

96 Mertelsmann, *Was there*, 160

97 LVMA.2iv.1.22, 13 – 17

98 Vsevirov, *Endiste narvakate*, 67

tuumikala ka praegu. „Sotsgorodi” esimese generaalplaani koostas nagu eelnevalt mainitud 1946/47 RPI “Gorstroiprojekti” Leningradi osakond, arhitektideks I. Pissareva ja E. Vitenberg. See realiseeriti I ehitusjärgus (detailplaneering 1947 samast instituudist, arh I. Pissareva ja F. Kirzideli) – pandi paika tänavavõrk ja arhitektuuriline üldilme: stalinistliku klassitsismi vaimus sirged ja korrapärased tänavad. “Kompositsiooniliseks teljeks” kujundati 50 m laiune Võidu puistee haljasalaga keskel, mis algas idas Teatriväljakult, mida ehtis kino “Pobeda” (1952, arh. I. Davõdov) ja lõppes läänes kultuuriasutuste kompleksi juures. Sinna ehitati V. Kingissepa nimeline Kultuuripalee (1953, kordusprojekt, arh. A. Kudrjašova ja A. Ivanov) ja väljaku idapoolsele küljele tagasihoidlikum Pioneeride Maja (1956, arh. I. Jaagus). Põlevkivikeemia Tootmiskoondise ja Sotsialistliku linnaosa vahele kavandati 2 km laiune sanitaarkaitsetsoon. Kultuurikompleksi juurest algas 26 hektari suurune A. Pressmanni nim. Kultuuri ja Puhkepark, mille keskele loodi ammendatud põlevkivikarjääri väikese saarega tiik. Peaväljak – Rahu väljak, kuhu püstitati ka Lenini kuju, asus Võidu puistee ääres, keskosas, ääristamas 3-4-korruselised uhked sammastega korterelamud (1956, arh. J. Gutman). Linnaosa tuumikala moodustavad põhiliselt kahekorruselised majad, kasutati tüüpprojekte seeriast 1-228, idaossa rajati haiglakompleks (1950) ja selle vastu kaevurilampi kujutav veetorn (1953).⁹⁹ Peale Lenini kuju on kogu toonane arhitektuurikompleks oma stalinismi vaimus alles, kuigi pisut nukralt lagunev, siiski Kultuuripalee renoveeriti 2015. aastal.

Kohtla-Järve uus generaalplaan valmis aastal 1955 (arh. V. Toppel, ökonomist A. Parve) ning see nägi ette elamutsooni laiendamist võrdselt põhja, lõuna ja ida suunas, ca 70% elamispinnast kavandati ikka kahekorruseliseks. Siiski otsustati kasutada hoopis kolmekorruselisi elamuid tüüpprojekti I-285 järgi.¹⁰⁰ 1953. aastal oli Kohtla-Järve piirkonnas üldse kokku 1443 elamut, kogupindalaga 181 475 m². Neist oli elektrivalgusega varustatud 98%, veevarustusega vaid 31%, kanalisatsiooniga 28%, keskküttega 4%, gaasi polnud üheski majas. Kolm aastat hiljem, 1956. a oli elamufond kasvanud 1521 majani, kokku 207 114 m² pinnaga. Elektriga varustatus jäi samaks, vesi oli olemas 41%, kanalisatsioon 40%, keskküttega 25% elamutest ja gaas oli sisse viidud 20%-le majadest.¹⁰¹

1960ndatel hakati kasutama vabaplaneerimist ning hakati ehitama mikrorajooni lõunas (1964, arh. A. Vulp) tüüpprojekti 1-317 järgi (“hruštšovkad”), samuti hakati neid neljakorruselisi maju juba hoonestatud ala tihendamisel kasutama. Arendamine jätkus 1970ndatel, mil ehitati peamiselt suurpaneelilamuid, sh üheksakorruselisi kortermaju. 1978. a ehitati Rahu väljakule Kohtla-Järve RSN TK ja EKP Linnakomitee hoone (arh. A. Kullerkupp

⁹⁹ Kotšenovski, *Kohtla-Järve*, 12 – 23

¹⁰⁰ Samas

¹⁰¹ LVMA.2iv.1.199, 17

ja S. Jõe), mis paistab muu ansambli keskelt oma sobimatusena negatiivselt silma – tumehall funktsionalistlik hoone, keskelt 7-korruseline, äärtest ühekorruseline. 1976. a alustas tööd lämmastikväetise tehas, millega kaasnes ulatuslik õhusaaste, nii et edasine elamuehitus selles linnaosas peatati.¹⁰²

Vanalinna osasse jäid maailmasõdade vahelisel ajal ehitatud paekivist tööliselamud, üsna põlevkiviõli tehase naabruses asuv Kohtla-Järve ainuke sakraalehtis – vene apostlik õigeusu kirik – ning 1938. a valminud suur ja moodne koolimaja. Seda piirkonda tööstuse liigse läheduse tõttu eriti edasi ei arendatud. Kukuruse kaevuriasulas on samuti säilinud enne II maailmasõda ehitatud kahekorruselised tööliselamud. Sõja järel tehtud klassitsistliku plaani järgi on tänavad regulaarse paigutusega, endist Jõhvi maanteed ääristavad iseloomulikud 4 korteriga mansardelamud, 1956. a valmis ajastutruu koolimaja ja klubihoone. Elamuehitus lõpetati pärast Kohtla-Järve liitlinna moodustamist. Kukuruse kaevandus suleti 1968. aastal. Jõhvi generaalplaan valmis samuti 1946. a “Giprošanti” poolt. 1955. a oli Jõhvi valdavalt ühekorruseline (67% elamispinnast, sh barakkides 14%), kahekorruselisi hooneid oli 31%. 1956. a uus generaalplaan Jõhvi-Ahtme liitlinna jaoks (arh. V. Toppel) suurendas korruste arvu – 50% kolmekorruseline, 40% kahekorruseline, edaspidi suurendati kõrgemate elamute ehitamisplaani veelgi, kusjuures ehitati “hruštšovkadega” täis keskväljaku äärne ala, mis oli enne pargiks kavandatud. Hakati ehitama ka mikrorajooni. Võidu väljakule ehitati 1957. a iseloomulik haldushoone (arh E. Laasi) ning muidugi sai sinna püsti ka Lenini monument.¹⁰³

Ahtmesse ehitati algul esimese 1947. a generaalplaani järgi samuti ühe- ja poolteisekorruselisi mansardelamuid, milles oli neli korterit ning läheduses aiad, peatänava ääres asusid kahekorruselised elamud ja ühiskondlikud hooned. 1955. a oli Ahtmes 448 elamut: 248 1/1,5-korruselise (20% elamispinnast), 160 2-korruselise (38,5%) ja 40 barakki (7,5%). Edaspidi sama tendents, mis mujal – korruseid tuli juurde, 1960ndatel “hruštšovkad”. 1961 ehitati kino (arh. R. Kivi), 1962 Puru külaga piirnevale alale haigla (120 voodikohta, tüüpprojekt 2-05-69), kus praegu asub Ida-Viru Keskhaigla 2015. a valminud uue korpusega. Kohtla-Järve linnastu peamiseks magalarajooniks sai uus elamurajoon “Idla”, kuhu ehitati 39 5-korruselise suurpaneelilamut ning kolm 9-korruselise tellissektsioonilamut ja koolimaja, ehitustegevus 1980ndatel jätkus. Vana-Ahtme tekkis eraldi Ahtme Soojuselektrijaama ümbruses avariipersonali majutamisel. Ehitustegevus lõppes 1950ndate keskpaigas. Endisesse koolimajja tehti psühhoneuroloogiahaigla. Sompas esimene generaalplaan (1947, ikka “Giprošant”) täideti vaid 1/3 ulatuses, kuna elanikkond ei kasvanud oodatud ulatuses. Pärast

---

¹⁰² Kotšenovski, *Kohtla-Järve*, 12 – 23

¹⁰³ Samas, 12 – 23

1960-1963. a ehitatud “hruštšovkasid” (1-317) enam elamuid juurde ei ehitatud.¹⁰⁴

Elukvaliteet

Põlevkivirajoonis oli Teise maailmasõja järel lisaks elamispiinnale pidevalt puudus ka toidust, tarbeesemetest ning teenindusest. Nii kiiresti kasvavat elanikkonda ei suudetud ebatõhusa majandamisega ja forsseeritud arendustööde kõrvalt lihtsalt piisavas mahu varustada, kuigi sellele pöörati suurendatud tähelepanu. 1948. a 24. märtsist pärinevas ENSV MN määruses nr 262 kinnitab viimane, 11. punkt riiklikud prioriteedid: “Lugeda põlevkivitööstuse rajooni elanikkonna kaubandusliku teenindamise igakülgse parandamise ENSV Kaubandusministeeriumi tähtsamaks ja edasilükkamatuks ülesandeks, mille teostamise eest vastutab minister sm. Hansen isiklikult.”¹⁰⁵ See näitab selgelt, kui oluline riiklik küsimus Kohtla-Järve ja tema ümbruskonna väljaarendamine oli. Samas nagu Nõukogude Liidus ikka, ei käi plaanid ja tegelikkus alati ühte jalga.

1950. aastal oli Kohtla-Järve rajoonis (piirkond koos Kukruse ja Kohtlaga) 29 ettevõtet, neist riiklikke 17, töölisi kokku 6179. Suurimad ettevõtted olid loomulikult seotud kohaliku maavaraga – Põlevkivitöötlemise Kombinaat (2330), Käva kaevandus (1482) ning Kukruse kaevandus (1341 töolist).¹⁰⁶ Väikeettevõtteid, mis varustaksid elanikkonda toidu, tarbeesemete ning esmase teenindusega, aga nappis ning ka juhtkond mõistis seda. 1948. a oli kohalik tööstus välja arendamata – kogu rajoonis oli vaid 4 kohaliku tööstuse ja 3 tööndusliku kooperasiiooni artelli, mistõttu oli puudus tarbeesemetest ja rõivastest-jalanõudest. Tehti ettepanekuid ettevõtete loomiseks piirkonnas: õmblus- ja jalatsite töökojad, majatarvete remont ja valmistamine, ehitus-remondibrigaadid, juuksuriärid, fotoateljeed, raamatuköitmine jne.¹⁰⁷ Aasta jooksul suudeti tugevdada artellide võrku Kohtla-Järvel, kuid „ei saa jätta märkimata kaubanduse ebarahuldavat ja ebakultuurset olukorda, [...] kaupade assortment on ühekülgne, väikese valikuga, teenimine jätab soovida.” Eriti hull oli olukord toitlustuses – ainuke kohvik, mis töötas, oli must ja räpane, toidu kvaliteet halb. Kaubandusministeeriumil tuli lasta põlevkivibasseini suunata rohkem eritaolisi kaupu ning organiseerida toimiv söökla ja

---

¹⁰⁴ Kotšenovski, *Kohtla-Järve*, 12 – 23

¹⁰⁵ LVMA.2iv.1.4, 1 – 3

¹⁰⁶ LVMA.2iv.1.22, 2 – 3

¹⁰⁷ LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

kohvik.¹⁰⁸ Siiski oli toidu- ja tarbekaupade defitsiit veel mõnda aega probleemiks. 1949. a lõpul püütakse jätkuvalt hoogustada artellide tööd, näiteks tahetakse 1950. a jooksul ehitada lasta kolm suurt leivakombinaati ning parandada elanikkonna kala ja köögiviljadega varustamist.¹⁰⁹

Miks ei suudetud elanikkonda piisvalt varustada? Esiteks, kuna elanikkond kasvas liiga kiiresti, teisalt olid põhjuseks majandussüsteemi vajakajäämised. Tarbekaupu tootsid peamiselt vabariiklikud ettevõtted. 96-st tootmisnimekirjas olevast kaubaartiklist toodeti aga vaid kolmandikku – toodeti kallimaid kaupu, et täita plaan finantsiliselt mitte kauba kvantitatiivis ja kvalitatiivis, mistõttu jõudsid turule vaid üksikud kaubaartiklid ning needki kehva kvaliteediga. Hakati ka ettevõtete aruandeid võltsime, et näidata tegelikust toodangust suuremaid arve. Üheks tootmise pidurdajaks olid taas probleemid toorainega varustamisel ning selle hankimisega NSVL teistest piirkondadest, kus samuti olid majandusraskused, takistuseks oli ka keeruline bürokraatiamasin. Kuigi kohalikel elanikel oli karjuv puudus toiduainetest ja tarbekaupadest, siis veeti Eestis toodetut ikkagi suurel hulgal välja. Eesti ekspordis kasvas toiduainete ja tarbekaupade väljavedu esimese viisaastaku jooksul 59%-lt (1945) 78%-le (1950).¹¹⁰ Lisaks tingis pidev sisseränne niigi nappide ressursside suunamise uusasukate toetamiseks, mistõttu jäid püsielanikud veelgi suuremasse defitsiiti.¹¹¹

Tööliste palgad kasvasid 5953 rublalt 1946. a 8608 rublani 1950. a (1.4 korda). Samas kuna oli pidev tarbekaupade, toiduainete ning elamispinna puudus, siis kasvava palgaga elukvaliteet ei paranenud.¹¹² 1955. a said tööstustöölised juba kõrgemat palka kui haritlased, nt õpetajad ja arstid. Enamus inimeste palgast kulus aga toidule. Kuna enamus toiduvarusid peale leiva ja teraviljasaaduste saadi turult, siis teatud eelis töolistel ikkagi oli. Turud legaliseerusid pärast Saksa okupatsiooni lõppu ning talupojad müüsid seal oma kodust toodangut, mille hinnad olid tunduvalt kallimad kui poodides, aga see-eest oli seal, mida osta. Eriti kalliks läksid hinnad aastatel 1946-1947, mil nn kotipoisid käisid Loode-Venemaalt nälgivatele inimestele süüa vedamas ja nemad ostsid toitu ükskõik mis hinnaga. Lisaks oli 1946. a kehv viljasaak ning kollektiviseerimise eel tõsteti talupoegade maksukoormust. Kõik see raskendas kohalike jaoks toiduainete kättesaadavust kõvasti. Hiljem olukord pisut paranes, aga riiklik süsteem ei suutnud ikkagi töölisi ära toita. Lisaks turult saadud kraamile pidasid paljud töölised ka ise väikseid põllulappe, said abi sugulastelt maalt (mis puudutab eestlasi) või käisid toidu eest viljakoristusel ja kartulivõtul abiks. Siiski oli Eesti elanikkond pidevas alatoitumuses, mida tingis ühekülgne toit ja vitamiinide-mineraalide puudus. Elanikkonna elatustase ei jõudnud 10

---

108 LVMA.2iv.1.5, 1 – 8

109 LVMA.2iv.1.11, 49 – 77

110 Pihlamägi, *Policy of transition*, 157

111 Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 73 – 75

112 Pihlamägi, *Policy of transition*, 163

aastaga sõjaeelsele tasemele, kuid oli ikkagi parem kui nn vanades liidumaades, kust töölisi Ida-Virumaale nälja eest pages.¹¹³

Eespool oli juba põgusalt kirjeldatud põlevkivitöölise ebasanitaarseid olusid, kanalisatsiooni ja kütte puudumist, porimülgastes tänavaid, barakkides elamist. Eestis oli ühe inimese kohta elamispinda 1940. a 15.5 m² ning langes 1955. aastaks 8.8 m²-le. Kirde-Eestis oli aga olukord tunduvalt hullem, näiteks Narvas oli 1948. a vaid 1.77 m² elamispinda ühe inimese kohta. Kohtla-Järvel pideva rahvaarvu tõusu ja ehitus- ja taastamistööde venimise tõttu olukord samuti kohutav.¹¹⁴ Trust „Eesti Põlevkiviehitus” suutis elanikele tagada vaid 1.25 m² inimese kohta.¹¹⁵ Ja probleeme oli teisigi. Transport ja sideteenused olid samuti väga puudulikud. 1948. a planeeriti bussiliiklus liinidel Kohtla-Järve linn – Kohtla jaam, Kohtla-Järve linn – Jõhvi – Ahtme, Kohtla-Järve uus linnaosa – gaasitehas ning selleks üles seada bensiiinitankimispaagid Kohtla-Järvel, Jõhvis ja Kiviõlis.¹¹⁶ Aga kuna teederemont jäi hiljaks („Gasslantsestrois seletuste kohaselt finantseerimisraskuste tõttu”) ning neli uut bussi läksid rikki just väga kehvade teedeolude tõttu, siis bussiliiklus praktiliselt ei toiminud.¹¹⁷

Väga suurt rõhku pandi meditsiinilise teenindamise ja haridusolude parandamisele. 1948. a algul tehti ENSV Tervishoiuministeeriumile kohustuslikuks Kohtla-Järve linna ja kogu põlevkivirajooni meditsiiniliselt varustada „esmajärjekorras ja lünkadeta” ning II ja III kvartali jooksul kõrvaldama kõik puudused. Esmajärjekorras tuli piirkonda saata sanitaarinspektorid ja epidemioloogid, mis kinnitab fakti, et piirkonnas oli probleeme sanitaaroludega ning hakkasid levima epideemiad. 10. maiks tuli Kohtla-Järvel avada kiirabijaam ning saata selleks vajaminevad sanitaarautod, lisaks muidugi kiirendada haigla jt vajalike hoonete ehitust ning kindlustada meditsiinilisele personalile elamispinnad. Viimased tuli piirkonda tihti saata mujalt Eestist, samuti õpetajad. Haridusministeerium (sm Raud) pidi tagama kvalifitseeritud õpetajate saatmise Kohtla-Järve eestikeelsesse keskkooli, Kiviõli vene- ja eestikeelsesse keskkooli jm ning õppevahendite hankimise (füüsika ja keemia klassidele). ENSV Kaubandusministeerium (sm Hansen), Virumaa TK (sm Suija) ning Kohtla-Järve Linna TK (sm Burõhh) pidid organiseerima kõigis koolides soojad eined.¹¹⁸ Haridusministeerium pidi suunama Jõhvimaale alates 1950. aastast järgneva 4 a jooksul vähemalt 25 õpetajate instituudi või seminari lõpetajat aastas ja 5 a jooksul vähemalt 6 ülikooli või pedagoogilise instituudi lõpetajat, võimaldama igal aastal vähemalt 10 Jõhvimaal keskkooli lõpetajal õppida Tallinna Õpetajate Instituudis, ühikakoht k.a, igal aastal kursused Jõhvimaal kvalifikatsiooni ja ideelis-poliitilise taseme

113 Mertelsmann, *Everyday Life*, 33 – 37; Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 462 – 486

114 Mertelsmann, *Everyday Life*, 38

115 Mertelsmann, *Was there*, 157

116 LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

117 LVMA.2iv.1.5, 1 – 8

118 LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

tõstmiseks, avama maakonnas 50/51 õppeaastal vähemalt 6 töölisnoorte kooli. Jõhvima TSN TK (sm Kiviloo) pidi tagama laste 100% kooliskäimise ning tagama kõigile uutele õpetajatele elamispinna.¹¹⁹

Püüti parandada ka põlevkivibasseini kultuurilist teenindamist ning pakkuda töölistele meelelahutust. 1948. a pidi Kunstide Valitsusele (sm Ird) korraldama vähemalt 1-2 korda kuus teatrikollektiivide ja kontsertbrigaadide väljasõite igasse põlevkivitööstusala linna ja suuremasse asulasse. Lisaks tuli suurendada raamatukaupluste ja ajalehekioskite arvu. Kohtla-Järvele tuli ehitada teater Tallinna suviteatri eeskujul.¹²⁰ Viimase asemel pandi staadionil püsti „estraad – mahutavusega ca 200 pealtvaatajat”. Kunstide Valitsus korraldas aasta jooksul põlevkivipiirkonda 90 väljasõitu, kuid enam käidi Kiviõlis ning Jõhvis kui Kohtla-Järvel, millega ei olnud rahul.¹²¹ 1950. aastal pandi asutusele kohustuslikuks muuhulgas organiseerida maakonna linnades ja töölisasulates minimaalselt 3 rändkunstinäitust aastas – 1 kunsti, 1 tarbekunsti ja 1 isetegevusliku tarbe ja kujutava kunsti alal.¹²² Kultuuri ja hariduse edendamist peeti Nõukogude Liidus ideoloogiliselt väga oluliseks. Rahvas tuli ümber kasvatada sotsialistlikeks inimesteks, valgustada teda ning mõjutada propagandaga. Väga oluliseks muutusid rahva madala elatustaseme tõttu just tasuta vabaaja veetmise võimalused nagu raamatukogud ja rahvamajad, kus tegelesid mitmed tasuta ringid, mis olid detsentraliseeritud ja üpris vabad ning olid vahelduseks kodus raadio kuulamisele ja viinajoomisele.¹²³ Tekib siiski põhjendatud küsimus, et kui elanikkonna teenindamine ja varustamine olid piirkonnas nii suureks riiklikuks probleemiks, siis miks rahvaarv siiski Kirde-Eestis pidevalt kasvas, millised inimesed olid nõus nii kehvades tingimustes elama ja töötama.

---

119 LVMA.2iv.1.11, 49 – 77

120 LVMA.2iv.1.4, 6 – 28

121 LVMA.2iv.1.5, 1 – 8

122 LVMA.2iv.1.11, 49 – 77

123 Mertelsmann, *Everyday Life*, 142, 154 – 156

Rahvastik

Enne Teist maailmasõda oli Kirde-Eesti rahvastiku koosseis võrreldav kogu Eesti elanikkonnaga. 1934. a rahvaloenduse andmete alusel oli linnastumise protsent 35, mis oli muu Eestiga võrdne ning venekeelse elanikkonna osakaal 20%, mis oli natuke suurem kui mujal Eestis. Nagu eespool mainitud, siis vähenes sõja tulemusel Kirde-Eesti elanikkond 40%.¹²⁴ Raskete tingimuste ja elamispinna hävinemise tõttu ei olnud evakueeritutel tihti kuhugi naasta. Rannikualast moodustati sõja järel piiritsoon ning osa asulaid tühjendati, lisaks saadeti Ida-Virumaalt kui majanduslikult ja geopoliitiliselt tähtsast piirkonnast välja ka võimudele vastumeelne elanikkond. Piirkonda tuli uus töölikond tihti piiri tagant ning lisaks asus Ida-Virumaal piirkonna tähtsuse tõttu ka väga palju sõjaväelasi, 1947. a koguni 15 000, mis oli protsentuaalselt oluliselt rohkem kui mujal Eestis.¹²⁵

1946. a viisaastakuplaani järgi pidi Eesti elanikkond kasvama 1950. aastaks 1.3 miljonini (eeldas pea poole miljoni inimese lisandumist), aga 1959. a elas Eestis 1 196 791 inimest. Aktiivne tööeline elanikkond pidi kasvama 200 000 inimese võrra, mis oleks võimalik olnud vaid sisserände abil, kuid plaani ei suudetud täita. Isegi pärast 1949. a küüditamist ja sellele järgnenud talupoegade pagemisele linnadesse lisandus töölisi tööstussektorisse vaid 71% plaanitust. Tööstustööliste üldarv kasvas 54 572 inimeselt 1945. a 98 651 inimeseni 1950. a, millega kaasnes linnastumine – linnaelanike osakaal kasvas vastalt 31%-lt ja 47%-le. Kui palju inimesi esimese viisaastaku jooksul Eestisse kokku immigreerus, on vaidlusküsimus.¹²⁶ Mertelsmann pakub, et aastatel 1945 – 1949 rändas Eestisse sisse 20 460, järgnevatel 1950. – 1954. a 10 766 inimest. Suurimateks elanike „tõmbajaiks“ olid Kirde-Eesti mitmed ehitustandrid, kuhu suundus kõige enam vähe kvalifitseeritud tööjõud ja nõ näljapõgenikke Idast. 1948. a olid mitte-eestlastest töölisi tööstuses 31% ja ehituses 61%.¹²⁷

Kohtla-Järve elanikkond kasvas kõige kiiremini 1940ndatel, edaspidi hoidis kiiremat postsiooni Narva, mis ületas 1980ndate keskpaigaks rahvaarvult Kohtla-Järve linnastut. Nii Narva kui Kohtla-Järve linnastu kasvasid kokku umbes 75 000 – 80 000 inimese võrra, Kohtla-Järve kasvas 1939. aastaga võrreldes 10 korda, Narva kolm ja pool korda, kuid samas vahetus välja pea kogu sõjaeelne elanikkond.¹²⁸ Kohtla-Järve rahvaarv kasvas aastatel 1947 – 1950 koguni 600% 7200 inimeselt 41 000-le (koos Kohtla ja Kukrusega), muu Eesti linnarahvastik (k.a alevite elanikud) kasvas samal ajal 134%. Edaspidi linnastu kasvutempo aeglustus

---

¹²⁴ Vseviiov, Kirde-Eesti, 8 – 9

¹²⁵ Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 55 – 56

¹²⁶ Pihlamägi, *Policy of transition*, 155 – 156

¹²⁷ Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 69 – 70

¹²⁸ Tammaru, *Linnastumine*, 215 – 216

riiklikule üldtasemele – 140% aastatel 1950 – 1959. Kohtla-Järve rahvastik kasvas aastatel 1959 – 1969 121.3% (Narvas 195.3%), kogu Eesti linnarahvastikust moodustas Kohtla-Järve elanikkond 1959. a 8.3% (Narva 4.1%).¹²⁹ Eestlaste osakaal piirkonnas langes kiiresti, eriti nimetatud linnades.

Küsimuseks jääb, miks ja kuidas Virumaale nii palju vene rahvusest inimesi elama asuda sai – kas see oli nõukogude võimude teadlik venestamispoliitika või asjade paratamatu kulg. Nagu räägitud, oli sõjajärgne aeg Kirde-Eestis väga raske, mida põhjustasid kõiksugu sõjapurustused, miiniväljad, elamistingimuste kohatine õudus ning lisaks kehtestatud piiritsoonid. Oli selge, et mujal Eestis oli olukord parem ning Virumaale tööle ja elama ei kiputud. Samas vajab tööstuse ekstensiivne arendamine meeletult tööjõudu ning nõukogude võimud pidid seda kusagilt värbama. Esmajärjekorras püüti kohale kutsuda ikka eestlasi ning vastavasisulised nõuded tööliste ametisse määramiseks anti teistele maakondlikele omavalitsustele, värbamine aga kukkus läbi ja sundsuunamine ei hoidnud inimesi kaua kinni, kui nad ka algul Virumaale läksid.¹³⁰ Näiteks aastatel 1959 – 1969 saabus Kohtla-Järvele kõige enam 15-19-aastasi noori ning lahkus samas kõige enam 20. – 24. eluaastas inimesi, seega mindi ära kohe pärast kohustusliku piirkonda suunatud tööaja lõppu.¹³¹ Sellises olukorras tuli hakata inimesi värbama piiri tagant, sest seal oli neid rohkesti.

Lääne-Venemaa lausa kubises vabadest töökätest, kes põgenesid kolhoosidest või näljahäda käest. Tööstusesse suunati riiklikult ikkagi eelkõige ametikoolide lõpetanuid, kuid muu kontingent ei jäänud kutset ootama ja ilmus ise tehaseväravasse, kus ta ka vastu võeti. Samuti ei saa väita, et NSVL oleks meelega rohkel arvul muulasi Kirde-Eestisse suunanud, tegelikult olid passisüsteemid vägagi ranged ja sissesõit Eestisse takistatud. Lihtsalt võimudel puudus küllaldane kontroll ehitustel ja tööstuses tööle hakanute üle. Piiriseadused olid küll karmid ja igal suvalisel ei lubatud Eestisse elama asuda, kuid tegelikkuses ei suudetud seaduste täitmist kontrollida, eriti olukorras, kus Virumaal oli niigi ohtrasti probleeme ja töökohad vajasisid täitmist. Näljapõgenikud ja endised kriminaalid ei nurisenud ka töö- ja elamistingimuste pärast, peaasi, et leib laual ja katus peakohal. Seevastu nende töö kvaliteet ja -distsipliin ei olnud kiita. Paljud sisserännanud ei jäänud ka Virumaale ega üldse Eestisse pidama.¹³² Kui jalad all, mindi parematele rohumadele ja siis tulid taas uued kogenematud asemele. Seetõttu võib arvata, et nõukogude võim oleks eelistanud püsivamat, kontrollitumat ja haritumat töölistkonda, samas vene keelt kõnelevate inimeste osakaalu tõusu piirkonnas kindlasti negatiivsena ei nähtud.

---

¹²⁹ Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 19, 17

¹³⁰ Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 62 – 69; Vseviiov, *Kirde-Eesti*, 63 – 69

¹³¹ Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 65

¹³² Mertelsmann, *Ida-Virumaale*, 56 – 65

Eestis oli üldiselt olnud kõrgem töökultuur kui Venemaal. Paraku kaasnes sisserändajatega töökultuuri, -distsipliini ja -tõhususe kiire langus, purjutamine ja vargused töökohal ning suur kaadrivoolavus. 1947. a koguni 74,2% töölistest vahetas töökohta ning samal aastal kaotati 13,6% töötundidest lihtsalt tööliste korduva põhjuseta puudumise tõttu.¹³³ Nagu eelnevalt mainitud pandi tööstusettevõtete juhtideks ideoloogilistel ja poliitilistel põhjustel tihti harimatud inimesed. 1947. a oli ilma erihariduseta 64% direktoritest, 76% osakondade juhtidest ja asejuhtidest ning 35% inseneridest. Üldse oli töölistest 60% algharidusega ning 14% puudus igasugune haridus. Kuna kaadrivoolavus oli suur ja tööle suunduti tihti põllumajandussektorist, siis oli ka töötajate töökogemus väga madal – 1947. a oli alla 3 a töökogemusega 83% töölistest. Tööjõunäitajad olid Kirde-Eestis veelgi madalamad. Sellise töökollektiiviga ei oleks suudetud tõhusat tootmist isegi normaalses majanduslikes tingimustes tagada. Paraku oli aga masinatest karjuv puudus, veel 1959. a tehti üle 60% tööst käsitsi ning hoolimata sellest, et see oli füüsiliselt raske, eriti põlevkivikaevandustes, siis üle 40% töölistest olid ikkagi naised.¹³⁴ Nõukogude retoorikas paljukiidetud edasiviiva stahhaanovliku liikumise jaoks polnud lihtsalt tööjõu näol füüsilist materjali.

Kuigi tööliste ja rahvastikuga üldiselt seotud probleeme on välja toodud mitmeid, siis peatun mõnel veel. Üheks stalinismiaja elanikkonna negatiivseks iseloomustuseks võiks pidada alkoholismi ja suitsetamise laialdast levikut. Pea igas talupidamises aeti sõja järel puskarit ning kasvatati tubakat. Aastatel 1940 – 1956 viina tarbimine Eestis kolmekordistus.¹³⁵ Lisaks töölistele, kes purjakil tehasesse ilmusid, kurdeti ka juhatajate purjutamise üle ning sellises olukorras pole ka imestada, et tööõnnetuste, sh ka surmaga lõppevate juhtumite arv tõusis. Tööliselamute juures toimusid vandaalitsemised, vargused ning kaklused, kust ei puudunud ka külmrelvad. Töö oli organiseerimata ning tööviljakus tõusis vaid tänu pikematele töötundidele.¹³⁶ Kirde-Eestis vähenes tänu kuritegevusele, alkoholismile, haigustele, elukeskkonna saastatusele ning madalale elatustasemele tunduvalt oodatav keskmine eluiga.¹³⁷

Kirde-Eesti sõjajärgsest elanikkonnast kujunes väga mitmekesiseks. Nagu mainitud, oli suur osa elanikest immigrandid, neist enamik vähe kvalifitseeritud parema elu otsijad, kuid oli ka spetsialiste ja ametikoolidest suunatud. Eestist suunatud inimesed tavaliselt pidama ei jäänud, kuna mujal olid elutingimused ja töökollektiiv kutsuvamad. Piiri- ja eritsoonide tõttu oli Kirde-Eestis rohkelt sõjaväelasi ja nõukogude ametnikke, kellest osa jäi paigale, osa suundus edasi. Ning ära ei tohi unustada ka tuhandeid sõjavange ja ehituspataljonide mehi, kes

---

¹³³ Pihlamägi, *Policy of transition*, 157

¹³⁴ Mertelsmann, *Was there*, 156 – 159

¹³⁵ Mertelsmann, *Everyday Life*, 157

¹³⁶ Mertelsmann, *Was there*, 157 – 159

¹³⁷ Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 73 – 75

1940ndate Kirde-Eesti laagrites paiknesid. Muidugi elas Ida-Virumaal ka sõjaeelseid kohalikke: talupidajad - nüüdsed kolhoosnikud ning oskustöölised-kaevurid, kes olid ehk parima kvalifikatsiooniga mehed piirkonnas. Lisaks andis tööstusrajoon võimalusi eestlastest endistele kriminaalidele, kolhoosidest põgenejatele, mineviku varjajatele.¹³⁸ Selline kompott sulandus ajapikku ühtsemaks Ida-Virumaaks, kuigi konflikte ja vastuolusid esineb tänapäevani.

1959. a toimus Eestis esimene sõjajärgne rahvaloendus ning sellest alates saame ka täpsemaid rahvastikuandmeid. 1950ndate lõpul oli Kirde-Eesti linnade elanikkond üks noorimaid Eestis – tööelisi elanikke oli 64%, sellest nooremaid 28%, vanemaid vaid 8%. Valdavalt noor elanikkond tingis ka kõrgema loomuliku iibe ning sellega ka rahvaarvu jätkuva kasvu. Aastatel 1960 – 1964 oli Kohtla-Järvel loomulik iive 15.2%, kogu Eestis samal ajal 8.4%, edaspidi hakkas see langema. 1950ndate lõpust vähenes Moskva huvi põlevkivigaasi vastu, kuna võeti kasutusele uued nafta- ja gaasileiukohad, vähenesid investeeringud ja tootmine. Osa tööjõudu vabanes tänu põlevkivitööstuse mehhaniseerimisele ja rändas piirkonnast ka välja. 1960ndate keskel sai piirkond uut hoogu tänu uue kaevanduse avamisele, lisatsehhide käikulaskmisele ning kompleks-väetisete hase ehitamise alustamisele. 1960ndatel hakkas Loode-Venemaa rändepotentsiaal ammenduma ning inimesed tulid Ida-Virumaale NSVL lõunapiirkondadest ja kaugemaltki. Uutel tulijatel aga puudusid sidemed Eestiga, kultuuriline ühisosa oli väike ning see tõi kaasa mitmeid majanduslikke, kultuurilisi ja rahvuslikke pingeid.¹³⁹

Sõjajärgsel ajal välja kujunenud elanikkonna struktuur jäi suures osas püsima. Nõukogude aja lõpul, 1989. aastal elas Ida-Virumaal 221 111 inimest, neist 89,2% linnades (Eestis tervikuna 71,5%). Eestlaste osakaal oli 18,5% (kogu Eestis 61,5%): maarahvast 64,0%, linnarahvast 12,9%, neist Narvas vaid 3,2%, Sillamäel 4,3% ja Kohtla-Järvel 23,1% eestlasi.¹⁴⁰ Venelasi oli rahvastikus 70%, muudest rahvustest elanikke (ukrainlased, valgevenelased, soomlased, tatarlased, poolakad jt) 11,5%¹⁴¹. Sellel sajandil on olukord veelgi süvenenud. Lisaks toimub elanikkonna üldine vähenemine, seoses rändega välismaale või tõmbekeskustesse Eestis – Tallinna ja Tartusse. Kohtla-Järve elanikkond vähenes kümne aastaga koguni 22%, jäädes 2011. a 37 201 elanikuni. Kiviõlis on rahvaarvu kahanemine olnud veelgi suurem. 1989. a elas seal 10 390 inimest, 2011. a vaid 5634.¹⁴²

---

138 Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 70-71

139 Samas, 12 – 22, 57 – 58

140 Saaber, *Virumaa*, 13 – 17

141 Hallik, Vseviiov, *Virumaa teine pool*, 25

142 Eesti Statistikaamet, rahvaloenduse andmed 1989 ja 2011

Põllumajandus

Põllumajanduses jätkus esimese nõukogude okupatsiooni tingimustes alanud allakäik. Müüginormid püsisid esialgu Saksa okupatsiooni tasemel, kuid neile lisandusid teede korrashoiu ja küttepuudega varustamise kohustused. Jätkus vahepeal peatunud maareformi läbiviimine, mis tähendas ebasobiva kontingendi maade ja varade hõivamist ning teistele juurde andmist, samas toimusid muutused tihti vaid paberitel. 1947. a tõusid põllumajandusmaksud pea kolme- ning järgmisel aastal neljakordseks, mis pidi soodustama 1947. aastal Moskvast vastu võetud kollektiviseerimise otsuse täideviimist. Suuri kaotusi kandsid nõ kulakud ja ka uustalunikud, kelle maksusoodustused peagi kaotati.¹⁴³ 1949. aasta alguses Virumaa poolitamise ajal oli loodava Jõhvimaal alal vaid 11 kolhoosi: Jõhvi vallas 6, Lüganusel 3, Kohtlas 1, Alutagusel 1, teistes valdades kolhoosid puudusid. Erra valda oli loodud sovhoos. Talumajapidamisi oli kokku 5616, kolhoosi kuulus 209 majapidamist, kellel oli muuhulgas kokku 235 tööhobust – endiselt põhiline põllutööjõud.¹⁴⁴

Kuna „vabatahtlik“ kolhooside moodustamine ei õnnestunud, viidi 1949. a märtsis läbi suurküüditamine. See meetod avaldas soovitud mõju ning juhtkonnalegi üllatuseks oli 1949. aasta oktoobriks kollektiviseerunud 78% taludest Eestis.¹⁴⁵ 1950. a kevadel oli haldusreformiga moodustatud Jõhvi rajoonis külanõukogusid 15, sovhoose 4, kolhoose 99, masinatraktorijaamu 2, üksiktalumajandeid vaid 613. Maal elas 1950. a 1. jaanuari seisuga 26 062 inimest, neist tegeles põllumajandusega 10 532. Kohtla-Järve ümbruses asusid Kohtla, Saka, Sompa ja Puru külanõukogud, neid teenindas Lüganuse masinatraktorijaam. Kõige suurem neist oli Kohtla külanõukogu – 7300 ha, seal elas 2097 inimest, neist oli põllumajanduses hõivatud vaid 605, seejuures neljas kolhoosis (Säde, 21. Juuni, Punane Täht ja Koit) elas 489 ja üksiktaludes (kokku 41) 116 inimest. Lisaks asus Kohtlas Põlevkivikaevandus nr 4, mis koos teiste lähedal asuvate põlevkivitööstusettevõtetega haaras enamiku töökäsi. Näiteks Saka külanõukogus asus lausa trust „Glasslantsestroi“ tööstuse töölisasula, mida kutsuti „Saka Noortelinnaks“. Suuruselt teises (5388 ha) külanõukogus Sompas, kuhu alla kuulus ka Kukruse, elas inimesi rohkemgi – 2876, kuid ka neist olid põllumajanduses tegevad vaid 22%.¹⁴⁶

Kõige raskemad aastad põllumajanduses olid 1951 – 1954, mil kolhoosnikud mõistsid, et nende töö on sisuliselt tasustamata ning keskendusid pigem kodusele pisimajandamisele. Kolhoosnike pea olematud palgad olid tingitud ülimaldalt riiklikest kokkuostuhindadest, millest vaevalt ots-otsaga kokku tuldi, kuigi oli ka muidugi erandeid. Saagikus, mis oli niigi

---

143 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 469 – 470

144 LVMA.265iv.1.1, 16 – 17

145 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 469 – 470

146 LVMA.262iv.1.2, 8 – 9, 25 – 44

madal, langes veelgi või jäi koristamata ning kari suri osaliselt nälga. 1954. a ei täitnud normipäevade miinimumi 15,4% ning ühtegi normipäeva ei teinud 2,9% kolhoosnikest. Lisaks oli puudus tehnikast, hoolimata masinatraktorijaamade olemasolust. Nõukogude traktorid (kui nad üldse töökorras olid), ületasid hobuseid veojõu poolest alles 1960ndatel.¹⁴⁷ Maarahvas hakkas massiliselt linnadesse siirduma. 1950. a alguseks elas Ida-Virumaa 92 500 elanikust (ilma Sillamäeta) külates veel vaid 36,2%, mis tähendab, et linna- ja maaelanikkonna proportsioon olid väga lühikese ajaga kohad vahetanud¹⁴⁸. Põllumajanduse trööstita olukorra tõttu, otsustati 1953. a Moskvas uue põllumajanduspoliitika kasuks, mis pidi tagama 1958. aastani riiklike kokkuostuhindade tõusu, kuid olukorra normaliseerumine ning paranemine võttis veel kaua aega.¹⁴⁹

1950. a oli Kohtla-Järve ümbruses 32 kolhoosi 2585 kolhoosnikuga. Neil oli kokku vaid üks traktor, teraviljakombaine polnud ning veoautosid oli vaid 4. Lügänu MTJ oli 30 traktorit, 1 kombain ja 1 veoauto (nagu eespool mainitud, olid hobused endiselt olulised), 1955. a olid arvud vastavalt 67, 17 ja 2. Edaspidi hakati väikseid ja ebatõhusaid kolhoose liitma. 1955. a oli Kohtla-Järve ümbruses 12 kolhoosi¹⁵⁰, neist kuulusid Lügänu MTJ teenindusalasse kolhoosid Hiie (kolhoosnikke 273), V. Kingissepa nimeline (kolhoosnikke 705), Komsomol (281 in), Säde (179 in) ja Ühisjõud (326 in).¹⁵¹ 1958. aastal tegutses piirkonnas kaks sovhoosi, kolhoose oli kokku 9, kolhoosnikke neis 2163. 1. märtsil 1959 oli kogu maafond 79 904 ha, kolhoosidel 20 438 ha, sovhoosidel 14 065 ha. MTJ osatähtsus oli langenud: 1958. a oli seal vaid 9 traktorit ja 2 kombaini, samas kui kolhooside teenistuses oli neid vastavalt 42 ja 10 ning sovhoosidel 40 ja 8.¹⁵²

1960ndate alguses hakkas maaelu juba välja surema. 1964. a elas kogu maarahvast 40% alla 100 elanikuga külates. 64/65 õa tegutses rajoonis 40 üldhariduskooli, (kokku 3270 õpilast), kuid koole oli plaanis sulgema hakata, sest laste arv järjest vähenes, näiteks 9 algkoolis vähem kui 15 õpilast. Paljud majad olid maha jäetud ja lagunesid.¹⁵³ Levima hakkasid alkoholism ja sellega kaasnev kuritegevus.¹⁵⁴ Samas kasvatati ikka veel kolmandik lehmadest ja neljandik sigadest ning koguni 99% lammastest individuaalmajapidamistes, mis näitab taas, kui ebapopulaarsed ja ebatõhusad olid kolhoosid. Inimesed ei tahtnud madala elatustaseme tõttu ka talusaadusi riigile müüa, kokkuostuplaanid olid täitmata, eriti mis puudutab liha, piima

---

147 Mertelsmann, *Turumajanduselt*, 469 – 470

148 Hallik, *Vsevirov*; 24

149 Mertelsmann, *Turumajandusest*, 475

150 LVMA.2iv.1.199, 8 – 11

151 ERA.R-973.10.154

152 LVMA.2iv.1.199, 8 – 11

153 LVMA.R-325.1.1, 25 – 31

154 LVMA.R-352.1.34, 20 – 24

ja mune, mistõttu kannatas taas põlevkivibasseini kasvava elanikkonna varustamine.¹⁵⁵ 1950ndatel alanud ning järjest süvenenud põllumajanduse allakäigust ning maapiirkondade tühjenemisest ei ole tänapäevani üle saadud ning tõenäoliselt see protsess enam ei pöördunud.

Moskva motiivid

Miks viidi Eestis ja teistes Balti riikides läbi kollektiviseerimine, lõhuti senine toimiv põllumajandussüsteem ning hakati arendama rasketööstust nõukogude mudeli järgi hoolimata sõjajärgsest ressursside nappusest? Majandusmuudatuste peamiseks eesmärgiks oli ENSV integreerimine Nõukogude Liidu majandussüsteemi¹⁵⁶ ning sealsete ressursside maksimaalne ära-kasutamine NSVL huvides. Saksa okupatsiooni all olnud alade sovetiseerimine oli üks Nõukogude Liidu neljanda viisaastakuplaani eesmärke.¹⁵⁷ Uued liidumaad pidid sulanduma ühtsesse nõukogude majandusruumi ning selleks tuli Baltikumis, sh Eestis läbi viia rasketööstuse ekstensiivne väljaarendamine ning talupoegade ajamine kolhoosidesse. Sarnaselt kogu Nõukogude Liidule pidid ka Eesti inimesed kannatama defitsiidi ja väga madala elatustaseme käes, et riik saaks teostada oma industrialiseerimiskava, kuigi edutult nagu eelpool juttu oli, ja võistelda Läänega külmas sõjas.

Rasketööstuse eelisarendamisega hakkasid välja kujunema ühe suure tööstussektoriga seotud linnad ja linnastud, mis allutati vabariiklikule juhtimisele ning olid teatud eelisseisundis kui proletariaadi võimu maskotid. Kohtla-Järve nagu Sillamäe ja teised Baltikumi mono-tööstuslikud linnad loodi NSVL vajadusi arvestades. Nad baseerusid kohalikul toorainel, aga välistöõjõul, kuna kohalikku töölistkonda nappis. Linnad rajati küllaltki tühjale agraarsele alale, planeeringud tehti tihti Leningradis ning see võimaldas rajada neid täielikult sotsialistlikke ideaale silmas pidades ning tihti omas ajas arhitektuuriliselt silmapaistvatena. Mono-tööstuslike linnade elanikkonda püüti paremini varustada ning neist püüti kujundada nõ eliitlinnad, mis oleksid nii ideoloogiliselt eeskujulikud kui ka tööstuslikult tõhusad,¹⁵⁸ kuigi viimast ei suudetud eelpool käsitletud põhjustel saavutada.

Kohtla-Järve elanikkond on sõltunud pikka aega põlevkivitööstuse käekäigust ning vastavalt selle tõusule või langusele on muutunud ka elanikkonna arv ja heaolu. Olukorda

---

¹⁵⁵ LVMA.R-325.1.1, 29 – 30

¹⁵⁶ Pihlamägi, *Policy of Transition*, 163

¹⁵⁷ Samas, 148

¹⁵⁸ Cinis, Drémité, Kalm, *Perfect Representations*, 240

leevendab pisut tõsiasia, et linn on tegelenud ka tagamaade teenindamisega, kuid ka tagamaad on hakanud kokku kuivama.¹⁵⁹ Baltikumi mono-industriaalseid linna eristab näiteks Ida-Euroopa sarnastest linnadest see, et sinna immigrerus palju vene rahvusest töölisi, mis muutis need piirkonnad venemeelsemaks, ideoloogiliselt vastuvõtlikumaks ja isegi internatsionaalsemaks. Nendes linnades kaotas rahvus tähtsuse ning toimus sulandumine, kuna kõik töötasid ühises tööstusettevõttes – see oli kommunistlik ideaal, mis muidugi tegelikkusest kaugeks jäi. Algselt elitaarne keskkond ja parem varustatus meelitasid idapoolt siia palju töölisi, kuid edaspidi kahandasid keskkonnaprobleemid ja investeeringute kadumine nende linnade atraktiivsust kõvasti.¹⁶⁰ Tänapäevaks on paljud sellised linnad tühjenemas ning eliitsest staatusest on saanud perifeeria.

Kokkuvõte

Kohtla-Järve areng algas 20. sajandi alguses, mil hakati esimest korda põlevkivi kaevandama ja seda ümber töötleva. Loomulikku arengut hakati üle forsseerima Teise maailmasõja ajal, mil Eesti inkorporeeriti Nõukogude Liitu. NSV Liidul oli plaanis põlevkivi tootmist oluliselt suurendada, et seda energeetikas kasutada ning muuhulgas Leningradi jaoks gaasi toota. Kogu Eesti majandussüsteemis toimusid suured muudatused, riigistati ettevõtted ning olulised tööstussektorid allutati otse Moskvale, kust hakati juhtima ka Kirde-Eesti arengut. Suuremahuliste plaanide elluviimist takistas Saksa okupatsioon, kuid 1944. a nõukogude võimu taaskeshtestamise järel koostati uus mastaapne ja paraku ka sõjapurustuste ulatusi arvestades ebarealistlik viisaastakuplaan, mis hõlmas muuseas ka põlevkivibasseini väljaarendamist ning üritati seda ekstensiivsete vahenditega ellu viima hakata.

Kohtla-Järve planeeriti üles ehitada stalinistliku ansamblina sarnaselt Sillamäega ning praeguse Järve linnaosa keskus kujuneski toonase arhitektuurikunsti ilmekaks ja omanäoliseks näiteks Eestis. Kohtla-Järvele allutati ümbruskondsed töölisasulad, et tagada ühtne tsentraliseeritud juhtimine. 1947. a nimetati Kohtla-Järve vabariikliku alluvusega linnaks, mis hõlmas 1959. a linnasid, aleveid ja külanõukogusid Kiviõlist Sirgalani. Ehitustegevus kõigis piirkondades aga venis ning inimesed elasid 1940ndate lõpus äärmises kitsikuses, barakkides,

---

¹⁵⁹ Veskimäe, *Kohtla-Järve*, 20

¹⁶⁰ Samas, 241

ilma kanalisatsiooni ja kütteta. Probleeme oli ehitusmaterjalidega varustamisega ning tööjõupuudusega, mida leevendati tuhandete sõjavangide kasutamisega, lisaks neelas põlevkivibassein endasse tohutuid investeeringuid, mida aga ei suudetud efektiivselt ära kasutada. Inimeste elatustase langes kiiresti, puudu oli toidust ja tarbekaupadest, kuna nõukogude poliitika tähtsustas rasketööstuse arengut, mistõttu ei toodetud seda, mida inimesed vajasisid.

Nõukogude Liidu ja ENSV juhtkond püüdis põlevkivibasseini varustamisele rohkem tähelepanu pöörata ning sinna lisaressursse suunata, et meelitada ja kinni hoida tööjõudu, kellest pidevalt puudus oli ning samuti et töölisasula vastaks ideoloogilisele nägemusele õitsvast proletariaadi ühiskonnast. Tegelikuses ei suudetud tagada isegi elanikkonnale piisav toiduvaru, mistõttu kannatasid inimesed alatoitumuse all, eriti füüsiliselt raske töö juures. Toitu hangiti enamasti turult, kus kolhoosnikud oma koduaias kasvatatavaid saadusi müüsid, kuna ühispõllud ei andnud piisavalt saaki, selleks puudus nii inventuur kui ka motiveeritud tööjõud. Sellistes äärmiselt viletsates oludes olid nõus töötama enamasti vaid inimesed, kellel mujal hullem oli, nendeks olid pärast Teist maailmasõda Lääne-Venemaalt pärit vähekvalifitseeritud töökäed, kes põgenesid nälja ja kolhooside eest, endised kriminaalid jms kontingent, kes tõi endaga kaasa madala töökultuuri, alkoholismi ja sellega kaasnevad probleemid. Kirde-Eesti, sh Kohtla-Järve elanikkond kujuneski venekeelseks, millest tulenevad tänapäeval mitmed integratsiooniprobleemid. Lisaks kujundas nõukogude aeg Kohtla-Järve piirkonna sõltuvaks põlevkivitööstusest, mida selle ebaefektiivsuse tõttu pidevalt riiklikult toetama peab. Paraku sunnib majanduslik olukord põlevkivitööstust üha enam kokku tõmbama ning seetõttu on Ida-Virumaal praegu nõukogude ajaga võrreldes paradoksaalselt Eesti suurim tööpuudus, inimesed rändavad välja ja rahvastik vananeb, mis kiirendab piirkonna allakäiku. Kohtla-Järve on stalinismiaja sünnitis nii oma välisilme, haldusala, tööstusliku orientatsiooni, elanikkonna kui ka pärandiks saadud probleemide poolest.

The Development of the Town of Kohtla-Järve

Summary

The aim of this study is to give an overview of how the town of Kohtla-Järve developed after World War II; how the development was affected by plans of industrialization made by Soviet leadership already during the war, how the architectural and administrative plans were constructed and how the area of oil shale industry turned out to become a mainly Russian-speaking territory, in other words a mostly mono-cultural country. The Soviet plans were quite tremendous considering the situation in North-East Estonia after the war. The plans were never fulfilled in time because of ineffective use of capital and lack of materials, workforce and living space. The lack of food and essential commodities for workers also led to an extremely low work efficiency. Instead of developing light industry and agriculture, the forced collectivization and the preferred development of heavy industry was pushed through considering only the needs of the USSR as a whole. That led to a tremendous decline of the standard of living, especially in Ida-Virumaa, including Kohtla-Järve.

Kohtla-Järve was developed in the time of Stalinism thanks to the oil shale industry. The hearth of the city was architecturally planned as a classicistic ensemble trying to show the best face of the country of proletarians. The USSR mostly supported central management and so all smaller towns in the area were placed under the administration of Kohtla-Järve controlled straight from Tallinn or through the economy from Moscow. The town's inhabitants immigrated mostly from Russia's western areas where people were starving and desperately needed jobs. The oil shale industry in North-Eastern Estonia was the best place for that. But heavy immigration led to many problems like a drop of the working culture and discipline, alcoholism and crime. Nowadays there are still lots of social problems in the Kohtla-Järve area, like difficulties with integration and job losses because the oil shale industry that has always been ineffective and needed governmental support is facing severe difficulties. A lot of problems Kohtla-Järve is facing nowadays are rooted in the time of Stalinism when the area was developed for the ideological needs of USSR and the Soviet leadership did not consider the needs of the people and basic economic efficiency.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Rahvusarhiivi Tallinna osakond – ERA.R

- 1) ERA.R-1.10.12, Kirjavahetus NSVL ja ENSV keskasutustega ning TSN täitevkomiteedega territoriaalse jaotuse kohta (Kohtla-Järve, Kiviõli)
- 2) ERA.R-1034.1.26, Kohtla valla Täitevkomitee protokollid 1941
- 3) ERA.R-1268.1.29, Esimene Eesti Põlevkivitööstus
- 4) ERA.R-1268.1.36, V. Kingissepa nim. Põlevkivitööstus
- 5) ERA.R-1268.1.37, Kohtla Õlitööstus
- 6) ERA.R-241.1.621, Viru maakonnas asuvate alevikkude kirjeldused ja elanike arvu teatised 01.02.1943
- 7) ERA.R-241.1.86, Tartu-, Valga-, Viljandi- ja Virumaakondades asuvate alevike elanike arvu aruanded 01.12.1941.
- 8) ERA.R-3.3.4994, ENSV Ülemnõukogu Seadus Kohtla-Järve rajooni moodustamise kinnitamine ja põhiseaduse 14. paragrahvi muudatuse kohta, 24.12.1964
- 9) ERA.R-3.3.5186, ENSV ÜN Seadlus Kohtla-Järve rajooni moodustamise kohta 15.12.1964
- 10) ERA.R-973.10.154, Kohtla-Järve rajooni kolhooside majandusliku tegevuse andmed 1955-1960

Eesti Rahvusarhiivi Rakvere osakond - LVMA

- 11) LVMA.2iv.1.2, Kohtla-Järve linna pass 1945 – 1952
- 12) LVMA.2iv.1.4, ENSV Ministrite Nõukogu määrused 1948. a
- 13) LVMA.2iv.1.5, Ettekanne ENSV MN määruse nr 419 täitmisest 1948. a
- 14) LVMA.2iv.1.11, ENSV MN määrused 1949. a
- 15) LVMA.2iv.1.20, ENSV MN määrused 1950. a I pool
- 16) LVMA.2iv.1.21, ENSV MN määrused 1950. a II pool
- 17) LVMA.2iv.1.22, Kohtla-Järve linna pass 1950 – 1955
- 18) LVMA.2iv.1.34, ENSV MN määrused 1951. a I pool
- 19) LVMA.2iv.1.35, ENSV MN määrused 1951. a II pool
- 20) LVMA.2iv.1.199, Kohtla-Järve linna pass 1955 – 1958
- 21) LVMA.R-2.1.701, Kohtla-Järve linna TSN TK Üldosakonna akt 11. aug 1966

- 22) LVMA.265iv.1.1, Jõhvima 1949. a kohaliku majanduse arendamise plaan
- 23) LVMA.265iv.1.2, Jõhvi Maakonna TSN Täitevkomitee ja EK(b)P Jõhvi Maakonnakomitee ühine määrus 6. apr. 1950 rajooni moodustamise kohta Jõhvi maakonnas
- 24) LVMA.19iv.1.66, NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse Kohtla-Järve linna inspektor, 1952
- 25) LVMA.R-325.1.1, Kohtla-Järve Rajooni Tööraha Saadikute Nõukogu istungjärgude protokollid ja otsused 29.12.1964 – 09.02.1965
- 26) LVMA.R-352.1.34, Kohtla-Järve Rajooni TSN alalise tööstuse ja ehituse komisjoni materjalid 21.03.1965 – 19.03.1967

Kirjandus

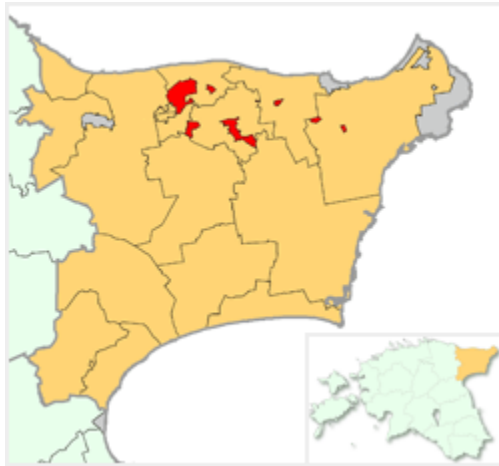
1. Cinis A., Drémaité M., Kalm, M. „Perfect Representations of Soviet Planned Space. Mono-industrial towns in the Soviet Baltic republics in the 1950s–1980s”. *Scandinavian Journal of History*, vol 33, is 3, 2008, 226 – 246
2. Eesti Statistikaamet, rahvastikuloenduse andmed aastatest 1959, 1989, 2011
3. Hallik K., Vseviov D. „Virumaa teine pool“. Saaber, K (koost.) *Virumaa koguteos*, 1996, 23 – 32
4. Kirss, O. „Vene impeeriumi all“. Saaber, K (koost.), *Virumaa koguteos*, 1996, 269 – 284
5. Kotšenovski, O. „Kohtla-Järve linnaehituslik kujunemine” Ehitus ja Arhitektuur 1983, nr 3, 12 – 23
6. Mertelsmann, O. *Everyday Life in Stalinist Estonia*, Frankfurt, 2012
7. Mertelsmann, O. „Ida-Virumaale sisserändamise põhjused pärast Teist maailmasõda“, *Ajalooline Ajakiri*, 2007, 1 (119), 51 – 74
8. Mertelsmann, O. „Turumajanduselt käsumajandusele“. Tannberg, T. (koost.), Eesti NSV aastatel 1940 – 1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. *Eesti Ajalooarhiivi toimetised 15*. Tartu, 2007; 419 – 492
9. Mertelsmann, O. „Was there a Stalinist Industrialization in the Baltic Republics? Estonia – an Example”, Mertelsmann, O. (koost.), *The Sovietization of the Baltic States, 1940 – 1956*. Kleio, Tartu 2003; 151 – 170
10. Pihlamägi, M. *Eesti industrialiseerimine 1870 – 1940*, Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn 1999

11. Pihlamägi, M. „Eesti Vabariik. Virumaa põllumajanduse ja tööstuse arengu üldjooni 1918 – 1940“, Saaber, K. (koost.), *Virumaa koguteos*, 1996, 308 – 328
12. Pihlamägi, M. „Eesti tööstus murrangulisel 1940. – 1941. aastal: turumajanduselt plaanimajandusele“. *Acta Historica Tallinnensia*, 1997, 1; 152 – 174
13. Pihlamägi, M. „Policy of Transition: Industry in the Estonian SSR during the First Post-War Five-Year Plan (1946 – 1950)“. *Acta Historica Tallinnensia*, 2010, 15; 146 – 166
14. Reimaa, V. „Nõukogude võimu all. Nõukogude okupatsioon ja II maailmasõda. Nõukogude võimu taastulek“, Saaber, K. (koost.), *Virumaa koguteos*, 1996, 329 – 358
15. Saaber, K. (koost.) *Virumaa koguteos*, Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996
16. Tammaru, T. *Linnastumine ja linnade kasv Eestis nõukogude aastatel*, *Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis* 13, Tartu 2001
17. Valge, J. „Riikliku põlevkivitööstuse majandamistingimused ja -tulemused 1920. - 1930. aastatel“ *Akadeemia* (7) 1995, nr 8, 1712 – 1740; nr 9, 1929 – 1949
18. Veskimäe, E. *Kohtla-Järve ja Narva kohast Eesti rändesüsteemis*. Tartu Ülikooli majandusgeograafi kateeder, diplomitöö, Tartu 1992
19. Vseviiov, D. *Kirde-Eesti urbaanse anomaalia kujunemine ning struktuur pärast Teist Maailmasõda*, Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, Tallinn 2002
20. Vseviiov, D. *Nõukogudeaegne Narva. Elanikkonna kujunemine 1944 – 1970*, Tartu 2001
21. Vseviiov, D. „Endiste narvakate mõistatus“, *Tuna* 2001, nr 2, 60 – 67

Lisad

Lisa 1: Kohtla-Järve linnastu paiknemine tänapäevasel Ida-Virumaal

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Kohtla-Jarve_location.png

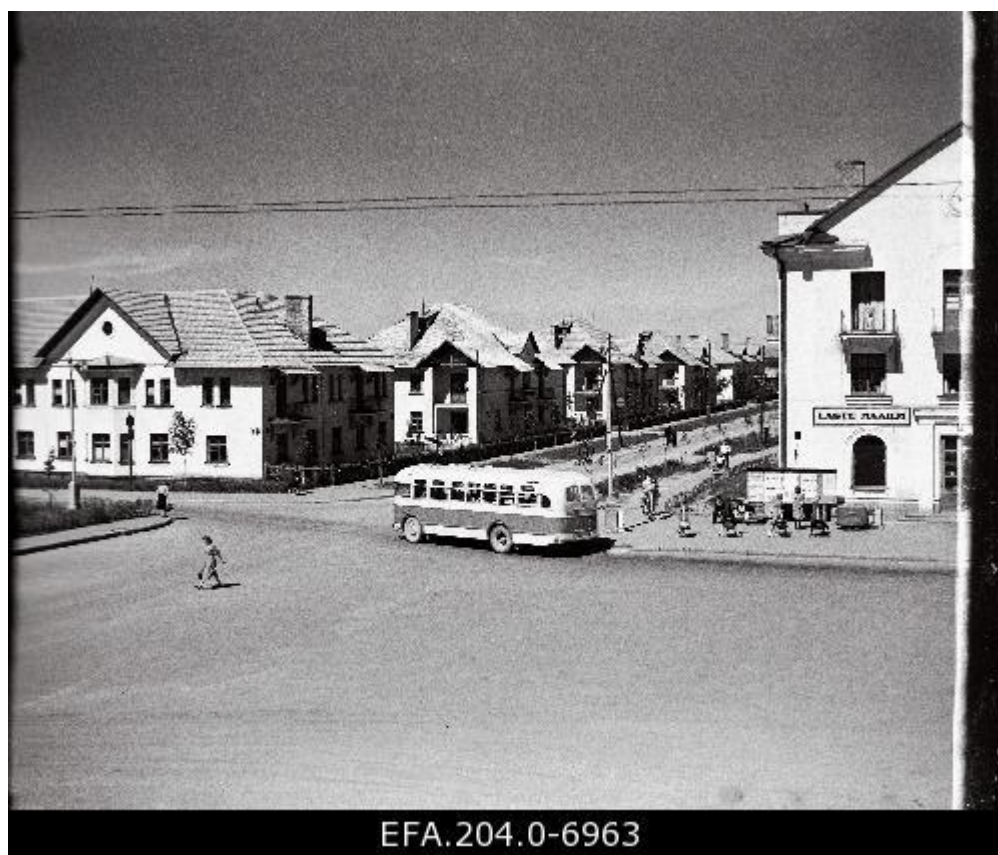

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fb/Kohtla-Jarve_linnaosad.png

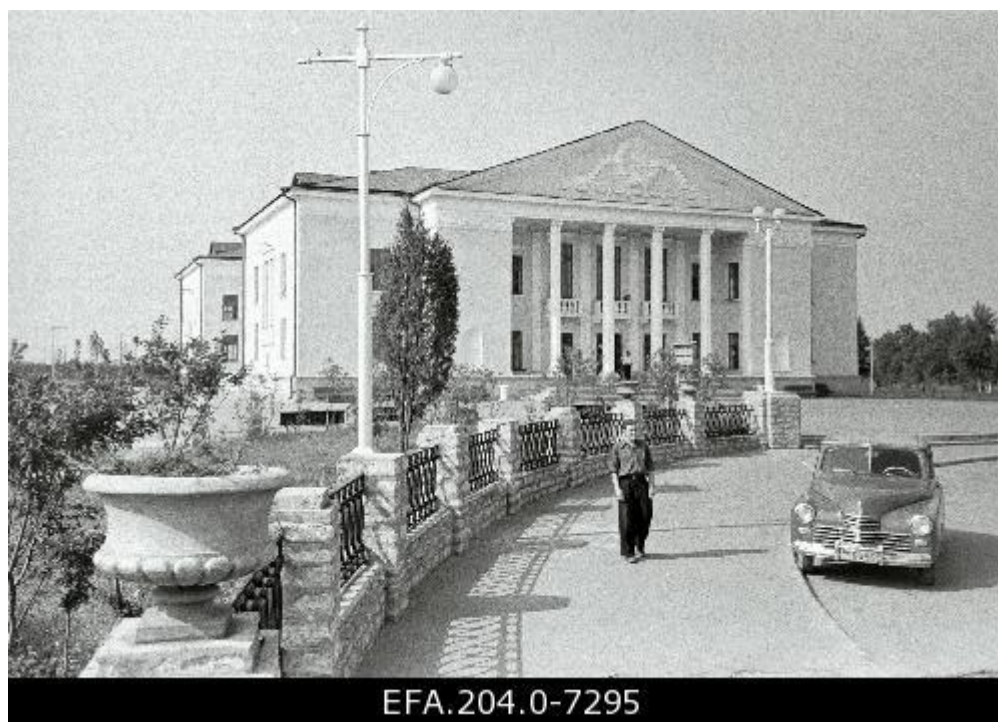
Kohtla-Järve linnaosad:

1. Ahtme
2. Järve
3. Kukruse
4. Oru
5. Sompa
6. Viivikonna ja Sirgala

Lisa 2: Arhitektuurinäiteid Kohtla-Järvelt

Võidu allee, juuli 1955

V. Kingissepa nim. kultuuripalee, juuli 1954

Elamu Võidu tänaval Keskväljaku ääres, RM F 127:4, Virumaa Muuseumid SA

Uued elumajad Narva mnt ja Kingissepa tn nurgal, juuni 1960

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Saskia Sadrak (ID: 49010072755)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose bakalaureusetöö „Kohtla-Järve linnastu kujunemine“, mille juhendaja on dotsent Olaf Mertelsmann,
  - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 20.05.2016